

‘Anything but the lower educated’

Samenvatting

Onderzoek naar ethnocentrisme, immigratie en individuele vrijheid hebben aangetoond dat de opvattingen van hoog- en laagopgeleiden polariseren op deze thema's. Hoogopgeleiden hebben libertaire waardeoriëntaties en laagopgeleiden hebben autoritaire waardeoriëntaties. Dit culturele conflict waarbij de opvattingen van hoog- en laagopgeleiden polariseren, is bij uitstek geschikt om te achterhalen hoe hoog- en laagopgeleiden over elkaar denken. Hoogopgeleiden vinden laagopgeleiden angstige en ongeïnformeerde mensen. Daarnaast hebben hoogopgeleiden morele oordelen over laagopgeleiden. Aan de hand van deze morele oordelen distantiëren hoogopgeleiden zich van laagopgeleiden. Laagopgeleiden ervaren en voelen deze distinctie. De tolerantie van hoogopgeleiden betreft andere etniciteiten, niet laag opgeleiden. Smaak gebruiken hoogopgeleiden om symbolische grenzen te trekken tussen zichzelf en laagopgeleiden.

1. Introductie

Een verscheidenheid aan wetenschappelijk onderzoek heeft aangetoond dat de westerse politieke cultuur de afgelopen eeuw is veranderd. De belangrijkste verandering is zonder enige twijfel het toenemende belang dat aan culturele issues wordt gehecht (Achterberg & Van der Waal, 2006:372). Wat keer op keer uit wetenschappelijk onderzoek blijkt, is dat culturele thema's zoals ethnocentrisme, immigratie en individuele vrijheid het middelpunt van een cultureel conflict tussen hoog- en laagopgeleiden vormen (De Koster et al, 2010; Bovens & Wille, 2011; Kemmers, 2010; Achterberg & Van der Waal, 2006). Deze culturele thema's worden in bredere zin ook wel omschreven als de tegenstelling autoritarisme en libertarisme (Kemmers, 2010). Dit culturele conflict wordt steeds saillant en heeft een 'nieuwe politieke cultuur' ingeleid. In deze 'nieuwe politieke cultuur' staan die culturele kwesties centraal. Christelijke en Morele kwesties, zoals euthanasie, abortus en inkomensverdeling doen er minder toe, want daarover polariseren de opvattingen van hoog- en laagopgeleiden bijna niet (Bovens & Wille, 2011; De Koster et al, 2010; Kemmers, 2010).

Er is binnen de sociale wetenschap veel onderzoek gedaan naar opvattingen en denkbeelden met betrekking tot ethnocentrisme, immigratie en individuele vrijheid. Wat keer op keer uit wetenschappelijk onderzoek blijkt, is dat verschillen in opvattingen en denkbeelden adequaat verklaard kunnen worden vanuit het opleidingsniveau (Houtman, 2000; Kemmers, 2010). Hoogopgeleiden worden gezien als tolerant en liberaal, terwijl laagopgeleiden worden beschouwd als intolerant en autoritair. Kemmers (2010) en Bryson (1996) geven een eerste aanzet om te twijfelen aan de tolerantie van hoogopgeleiden. Een antwoord op de vraag hoe hoog- en laagopgeleiden over elkaar denken blijft de wetenschap ons verschuldigd. Dit culturele conflict binnen die 'nieuwe politieke cultuur', waarbij de opvattingen van hoog- en laagopgeleiden sterk polariseren, is bij uitstek geschikt om middels kwalitatief onderzoek te verklaren en te begrijpen hoe hoog- en laagopgeleiden over elkaar denken. Het doel van deze studie is dan ook om inzicht te krijgen in de opvattingen en denkbeelden van hoog- en laagopgeleiden over elkaar.

1.1 Nederland een diplomademocratie?

In de afgelopen anderhalve eeuw heeft de aristocratische politieke elite in ons land plaats moeten maken voor een meritocratische academische elite welke bestaat uit de universitair geschoolde middenklasse. Waar het vroeger zo was dat de adel en de rijken regeerden, regeren de professionals vandaag de dag (Bovens & Wille, 2011). Deze verschuiving van een aristocratische politieke elite naar een meritocratische academische elite doen Bovens en Wille (2011) besluiten dat Nederland een ‘diplomademocratie’ is. ‘Een diplomademocratie is een democratie waarin burgers meer politieke invloed hebben naar gelang hun opleidingsniveau hoger is. De hoogte van het opleidingsniveau wordt bepaald in termen van het hoogst behaalde diploma’ (Bovens & Wille, 2011:13). Bij deze constatering van Bovens en Wille moeten wel de nodige vraagtekens worden geplaatst.

De opkomst van de Nederlandse diplomademocratie is volgens Bovens en Wille (2011) in de hand gewerkt door een bredere maatschappelijke trend, namelijk verzuiling naar opleidingsniveau. Vroeger was het zo dat iemands politieke opvattingen en sociale leven voor een aanzienlijk deel werden bepaald door diens geloof. Lipset, Kohn en Inglehart zijn wetenschappers die ervan zijn overtuigd dat juist iemands economische positie of achtergrond diens politieke- en morele opvattingen bepalen. Dit is lang een breed gedeeld gedachtegoed geweest dat prominent aanwezig was binnen de sociologie. Binnen de sociale wetenschap is het inzicht dat juist opleidingsniveau een belangrijke verklarende factor is voor politieke, morele en culturele opvattingen en denkbeelden steeds meer een gedeeld gedachtegoed geworden (Bovens & Wille, 2011; Houtman, 2000; De Koster et al, 2010). Elchardus is eveneens de mening toegedaan dat het verloop van de schoolloopbaan sterk de houding van burgers bepaalt (Elchardus, 2002). Niet alleen binnen de wetenschap is opleidingsniveau steeds prominenter aanwezig, maar ook in de samenleving is er steeds meer aandacht voor de rol die opleidingsniveau inneemt (Bovens & Wille, 2011).

In Nederland is er enerzijds namelijk sprake van democratisering, omdat sociale afkomst veel minder van belang is dan voorheen. Ook mensen uit de lagere sociale klassen kunnen een universitaire opleiding volgen of politieke functies bekleden. Anderzijds is er sprake van professionalisering, omdat er steeds hogere eisen worden gesteld aan politieke bestuurders in termen van opleiding en ervaring. Democratisering en professionalisering zijn twee tegenstrijdige processen, omdat democratisering leidt tot sociale insluiting terwijl professionalisering leidt tot uitsluiting (Bovens & Wille, 2011:78).

Bovens en Wille (2011) komen daarom in hun boek ‘Diplomademocratie’ tot de conclusie dat het toenemende belang dat aan opleidingsniveau wordt gehecht eraan heeft bijgedragen dat de kloof tussen hoog- en laagopgeleiden is toegenomen. Vooral wat betreft sociaal- culturele issues zijn er belangrijke verschillen te signaleren tussen de opvattingen van hoger- en lager opgeleiden.

1.2 Een cultureel conflict?

Houtman (2000), Bourdieu (De Jong, 1997), Gabbanesch (1972), Elchardus (2002) en Bovens en Wille (2011) erkennen dat opleidingsniveau een grote invloed heeft op iemands opvattingen en denkbeelden. Sterker nog, opleidingsniveau biedt een betere verklaring voor iemands politieke- en morele opvattingen dan geloof of iemands sociale- of economische positie. Het is van belang om te achterhalen wat dit nieuwe inzicht precies voor invloed heeft op het begrijpen en verklaren van iemands denkbeelden en opvattingen.

Van oudsher was er binnen het politieke veld een onderverdeling naar links versus rechts en confessioneel versus niet- confessioneel. Houtman maakt een iets anders onderscheid. Hij maakt een onderscheid naar economische- en culturele opvattingen. Deze economische en culturele opvattingen deelt hij verder op in progressief versus conservatief

(Houtman, 2003). Voorstanders van economische herverdeling worden als economisch progressief beschouwd en voorstanders van een vrije marktwerking worden als economisch conservatief bestempeld. Op cultureel vlak hebben conservatisme en progressiviteit betrekking op de mate waarin 'afwijking van de door traditie geleverde normen en waarden aanvaardbaar zijn' (Houtman, 2000:13). Cultureel progressief georiënteerde mensen streven het ideaal na dat individuen de vrijheid hebben om hun leven naar eigen inzicht en voorkeur te kunnen indelen. Culturele conservatieven vinden afwijkingen van traditionele normen en waarden onaanvaardbaar (Houtman, 2000:13).

Groepen waren voorheen prima binnen deze verdeling te plaatsen. Op basis van economische belangen had de arbeidersklasse oorspronkelijk een voorkeur voor linkse partijen en de middenklasse voor rechtse partijen. De economisch zwakkeren staan dus tegenover de economisch sterkeren (Manevska et al, 2010:20,21). De vraag is of dit onderscheid- gezien het toenemende belang dat aan opleidingsniveau wordt toegekend- nog wel houdbaar is. Achterberg en van der Waal (2006) constateren dat dit klassieke klassenpatroon- van een rechts stemmende middenklasse en een links stemmende arbeidersklasse aan het verschuiven is. Door de opkomst van cultureel progressieve issues en later door de opkomst van cultureel conservatieve issues, is de politieke cultuur veranderd. Zij gaan nog een stap verder door te beweren dat de arbeidersklasse door het toenemende belang dat aan cultureel progressieve issues wordt gehecht is vervreemd van het linkse politieke veld. Het omgekeerde is het geval voor de middenklasse. De middenklasse gaat steeds linkser stemmen, omdat rechts een toenemend belang hecht aan cultureel conservatieve waarden, waardoor de middenklasse hiervan vervreemdt (Achterberg & Van der Waal, 2006:338).

Naast de 'oude' economische breuklijn is er dus sprake van een 'nieuwe' culturele breuklijn (Achterberg & Van der Waal, 2006:370). Deze culturele breuklijn krijgt steeds meer betekenis. Ook Bovens en Wille (2011) zijn van mening dat er naast de klassieke electorale scheidslijn tussen de arbeidersklasse en de middenklasse, in westerse landen een nieuwe breuklijn is ontstaan rondom culturele thema's. Door het toenemende belang dat wordt gehecht aan culturele issues stemmen zowel de arbeidersklasse als de middenklasse tegen hun oorspronkelijke klassenbelangen in (Achterberg & Van der Waal, 2006:338). Deze nieuwe scheidslijn is cultureel van aard en heeft niets met religieuze of sociaal- economische dimensies te maken, zo constateren ook de Koster et al (2010). Culturele opvattingen spelen dus een doorslaggevende rol bij het stemgedrag van mensen. Daarbij is opleidingsniveau- aangezien opleidingsniveau de hoeveelheid cultureel kapitaal indiceert- bepalend voor de richting van die culturele opvattingen.

Aan de ene kant van deze culturele scheidslijn staan de kosmopolieten en aan de andere kant van deze scheidslijn staan de nationalistten. (Bovens & Wille, 2011:109). Deze scheidslijn tussen kosmopolieten en nationalistten is volgens Bovens en Wille bij uitstek ook een scheiding tussen hoog- en laagopgeleiden. Precies rond culturele thema's zoals integratie, immigratie, Europese eenwording en het toelaten van asielzoekers lopen de opvattingen van hoger – en lager opgeleiden sterk uiteen (Bovens & Wille, 2011:110; zie ook Dekker & Van der Meer, 2009: 135). De Koster et al (2010) concluderen dat het gat tussen hoog- en laagopgeleiden met een post- Christelijke oriëntatie groter is. Flanagan en Lee (2003) komen tot een vergelijkbare bevinding. Zij constateren namelijk dat mensen met libertaire waardeoriëntaties over het algemeen hoger zijn opgeleid en dat het merendeel van de mensen met autoritaire waardeoriëntaties laag is opgeleid (zie ook Houtman, 2000)

1.3 Hoe ziet dat culturele conflict eruit?

De vraag is natuurlijk hoe dat culturele conflict tussen hoog- en laagopgeleiden er nu precies uitziet. Duidelijk is dat opvattingen van hoog- en laag opgeleiden het meest polariseren betreffende culturele kwesties (Kemmers, 2010; Bovens & Wille, 2011; Houtman, 2000; De Koster et al, 2010). Dit verschil in opvattingen kan worden verklaard vanuit het opleidingsniveau en de daaraan gerelateerde hoeveelheid cultureel kapitaal (Houtman, 2003). De hoeveelheid cultureel kapitaal heeft een positieve invloed op het (h)erkennen van alternatieve levenswijzen als ‘anders’. Dit ‘anders’ wordt dankzij die hoeveelheid cultureel kapitaal niet a priori als minder of onaanvaardbaar beschouwd. Wanneer het cultureel kapitaal wel afwezig is, wordt ‘anders’ gezien als afwijkend van een absoluut- of moreel fundament (Houtman, 2000:67). In lijn met wat Houtman stelt, komt ook Gabbanesch (1972) tot het inzicht dat opleidingsniveau ervoor zorgt dat individuen hun sociaal- culturele perspectief kunnen verbreden en diversificeren. Opgeleid zijn houdt per definitie in dat kennis wordt gemaakt met nieuwe dimensies van de realiteit, dimensies waar zij voorheen wellicht totaal niet mee bekend waren. Mensen kunnen door het volgen van een opleiding gaan inzien dat de manier waarop zij naar dingen kijken, slechts één van de vele mogelijke perspectieven en gezichtspunten is, die verschillen van wat zij zich eigen hadden gemaakt (Gabbanesch, 1972:858).

Enerzijds zijn er dus burgers die voorstander zijn van open grenzen, globalisering, maatschappelijke pluriformiteit en een heterogene identiteit. Mensen met deze waardeoriëntaties hebben vaak een kosmopolitisch wereldbeeld en zijn hoog opgeleid. Anderzijds zijn er burgers die meer nationalistisch zijn ingesteld en een homogene nationale cultuur nastreven. Mensen met deze overtuigingen zijn over het algemeen laag opgeleid en hebben moeite met internationalisering en multiculturalisme (Bovens & Wille, 2011:109). Dit onderscheid komt overeen met de al langer bestaande scheidslijn tussen libertarisme en autoritarisme

Kemmers (2010) heeft ook onderzoek gedaan naar de denkbepelden van hoger en lager opgeleiden met betrekking tot de ‘nieuwe politieke cultuur’. In dit onderzoek heeft Kemmers de focus gelegd op thema’s die die ‘nieuwe politieke cultuur’ behelzen. Hoger en lager opgeleiden verschillen namelijk sterk van mening wanneer het thema’s zoals ethnocentrisme, individuele vrijheid, immigratie en rechtshandhaving betreft. Hoogopgeleiden streven volgens Kemmers (2010) individuele vrijheid en culturele diversiteit na en steunen de rechten van minderheden, terwijl laagopgeleiden rechtshandhaving, orde, culturele homogeniteit en assimilatie nastreven (Kemmers, 2010:25).

Kemmers stelt dat hoog- en laagopgeleiden in zijn onderzoek verschillen in hun begrip van cultuur en de relatie van cultuur tot het individu. Laagopgeleiden zien cultuur als iets wat het individu definieert en als iets wat gerelateerd is aan etniciteit. Hoogopgeleiden zien cultuur in tegenstelling tot laagopgeleiden als iets wat uit verschillende identiteiten bestaat en het individu niet per definitie bepaalt (Kemmers, 2010). Laagopgeleiden zien cultuur of religie als een bron van deviantie en problemen. Cultuur laat individuen dingen doen die absoluut niet in overeenstemming zijn met de geldende normen en waarden in Nederland. Dit verval moet worden tegengegaan door strikte wet- en regelgeving die vanuit autoriteiten moet worden gehandhaafd. Hoogopgeleiden zien cultuur in tegenstelling tot laagopgeleiden absoluut niet als een probleem. ‘So whereas the lower educated participants (at most) *tolerate* difference, the higher educated actually celebrate difference’ (Kemmers, 2010:13). Deze quote is typerend voor het verschil in houding die hoog- en laagopgeleiden aannemen ten aanzien van diversiteit.

Kemmers (2010) geeft in zijn onderzoek impliciet een eerste indicatie dat hoogopgeleiden niet zo tolerant zijn als altijd verondersteld wordt. Bestaande problemen moeten volgens hoogopgeleiden aan realistischer problemen worden toegeschreven, zoals economische problemen. 'Rather, they consider people who frame issues as a cultural problem' (Kemmers, 2010:23). Impliciet is hieruit een afkeurende houding van hoogopgeleiden te destilleren jegens mensen die 'problemen' in Nederland per definitie als culturele problemen definiëren, zoals laagopgeleiden doen. Hoogopgeleiden zien een maatschappelijk verschijnsel zoals pluriformiteit- in tegenstelling tot laagopgeleiden- niet als een probleem, maar juist als een verrijking.

De opvattingen van hoog- en laagopgeleiden verschillen en contrasteren enerzijds dus op allerlei thema's. Anderzijds contrasteren de opvattingen van hoog- en laagopgeleiden over elkaar.

1.4 Zijn hoger opgeleiden wel echt zo tolerant?

Deze constatering van Kemmers (2010) waarin impliciet een afkeurende houding van hoogopgeleiden jegens laagopgeleiden te destilleren is, roept de nodige twijfel aan de tolerantie van hoogopgeleiden op. Zijn hoogopgeleiden wel echt zo tolerant als geregeld verondersteld wordt? In de sociale wetenschap wordt de tolerantie van hoogopgeleiden constant bevestigd. Ook wordt binnen het wetenschappelijk veld verondersteld dat hoogopgeleiden toleranter zijn dan laagopgeleiden. Des te interessanter wordt het om te onderzoeken hoe hoog- en laagopgeleiden over elkaar denken en of hoog- en laagopgeleiden ook een tolerante houding hebben naar elkaar?

Bryson (1996) illustreert aan de hand van muzieksmaak dat respondenten met een hoog opleidingsniveau een tolerantere muzieksmaak hebben dan mensen met een laag opleidingsniveau. Deze tolerante muzieksmaak houdt in dat er naar een grotere diversiteit aan muziekgenres wordt geluisterd. Hoe hoger het opleidingsniveau, des te minder muzieksoorten uitgesloten worden. Peterson & Kern (1996) en Van Eijck (2001) trekken ook de conclusie dat de hogere statusgroepen meer omnivoor zijn dan de lagere statusgroepen. Dit omnivorisme van de hoogopgeleiden houdt in dat zij meer muziekgenres waarderen dan laagopgeleiden.

Net als Kemmers (2010) zet Bryson (1996) een eerste stap richting het nuanceren van de heersende opvatting dat hoogopgeleiden zo tolerant zijn. Zij illustreert dit aan de hand van muzieksmaak. Hoogopgeleiden zijn weliswaar toleranter dan laagopgeleiden ten aanzien van verschillende muziekstijlen, maar hoogopgeleiden maken wel degelijk onderscheid (Bryson, 1996:895). Bryson wijst ons erop dat de groeiende tolerantie van de elite gepaard gaat met een open houding als het gaat om raciale, etnische en culturele verschillen. Die tolerantie op zich zorgt er echter voor dat de kosmopolitische, hoge- status cultuur zich onderscheidt van de niet-hoge status cultuur, wat een nieuw criterium voor culturele uitsluiting is (Bryson, 1996:895).

Net als Bryson (1996), maakt ook Van Eijck (2001) een kritische kanttekening bij de tolerantie van de hoger opgeleiden. Die hogere statusgroep bestaat namelijk zowel uit de uitsluitende elite - die van geen enkel ander genre dan klassieke muziek houdt- als de omnivoor die van alle muziekgenres houdt (Van Eijck, 2001:1179). De hoogopgeleide elite is in feite merendeels een uitsluitende groep, die duidelijk grenzen trekt tussen 'het schone en het lelijke'. De brede smaak van die hogere statusgroep kan volgens van Eijck geheel worden toegeschreven aan een tamelijk omnivoristische subgroep binnen die klasse van de hoog opgeleiden (Van Eijck, 2001:1181).

Bryson (1996) gaat nog een stap verder met haar bevinding dat hoogopgeleiden een afkeer hebben van muziekgenres die geliefd zijn onder het laagopgeleide publiek. In haar artikel 'Anything But Heavy Metal' laat Bryson zien dat culturele smaak gebruikt wordt door hogere statusgroepen om symbolische grenzen tussen henzelf en categorieën van mensen waar zij een antipathie tegen hebben te versterken (Bryson, 1996:884). Zij concludeert het volgende: 'The types of music most often disliked by tolerant respondents are consistently the genres who's audience are the least educated' (Bryson, 1996:894). Heavy metal is het genre waar de 'tolerante' hoogopgeleiden de meeste afkeer van hebben en waarvan het publiek het laagst is opgeleid. Ook Rap, country en gospel zijn muziekgenres met het laagst opgeleide publiek. Deze genres worden ook afgewezen door het 'tolerante' hoog opgeleide publiek, maar minder dan voor het genre heavy metal geldt. Hier ligt de etnische tolerantie van hoogopgeleiden aan ten grondslag (Bryson, 1996:894).

Ook Robinson (1993) laat zien dat mensen met een hoog opleidingsniveau wel degelijk onderscheid maken. Robinson zegt dat hoger opgeleiden in vergelijking met andere categorieën van veel uiteenlopende muziekgenres houden, behalve van country (Robinson, 1993, aangehaald in van Eijck, 2001:1164). Van Eijck (2001) toont net als Bryson (1996) en Robinson (1993) aan dat de hoogopgeleide elite enige afkeer heeft van pop, top 40, blues en sentimentele Nederlandstalige liederen, oftewel volksmuziek. Dit zijn wederom genres waarvan het publiek laag is opgeleid (Van Eijck, 2001:1176).¹

Van Rees en Van Eijck hebben onderzoek gedaan naar de samenhang tussen het kijken naar specifieke soorten televisieprogramma's en het leesgedrag. Zij maken een onderscheid tussen informatieve en amusementsprogramma's. Dit onderscheid delen zij verder op in serieuze en lichte informatie en 'legitiem' en licht amusement. Onder legitiem amusement verstaan zij cultuur met een grote 'C' (Van Rees & Van Eijck, 2000:69).

Hoogopgeleiden zijn veelal informatiezoekers en hun mediaoriëntatie laat zich nader karakteriseren door een afkeer van commerciële oproepen en daarmee licht amusement. Laagopgeleiden lezen- als zij al lezen- vooral amusement en kijken vooral commerciële omroepen (Van Rees & Van Eijck, 2000:85).

1.5 Hoe denken hoger en lager opgeleiden over elkaar?

Hoogopgeleiden houden dus niet van bepaalde muziekgenres of tv- programma's, omdat hen bekend is dat het publiek dat van deze genres houdt laag is opgeleid. Het is volgens Bryson (1996) eerder een manier waarop hoogopgeleiden zich kunnen onderscheiden. De tolerantie van hoogopgeleiden ten aanzien van laagopgeleiden kan dus in twijfel worden getrokken. Des te interessanter wordt het dus om te onderzoeken hoe hoog- en laagopgeleiden over elkaar denken.

Bryson (1996), Van Eijck (2001) en Van Rees & Van Eijck (2000), hebben zoals eerder aangegeven een stap in de goede richting gezet door de tolerantie van hoogopgeleiden in twijfel te trekken. Bryson (1996), Van Eijck (2001) en Van Rees & Van Eijck (2000) hebben allen kwantitatief onderzoek gedaan, wat de nodige beperkingen met zich meebrengt. De echte betekenisgeving van hoog- en laagopgeleiden ten aanzien van elkaar is niet achterhaald,

¹ André Hazes wordt wel gewaardeerd door de intellectuele elite, zelfs als vertegenwoordiger van de 'blues-traditie' Rob (Ho) zegt over André Hazes bijvoorbeeld het volgende: 'Een nummer als de vlieger, wat door André Hazes is geschreven, dat vind ik echt een mooi nummer. Wordt alles erin gezegd...nee! Er is toch ruimte voor fantasie en dus voor emotie, dus je kan het toch naar jezelf toe vertalen, maar heel veel dingen die hij gemaakt heeft, die vind ik ook bagger, maar de vlieger...ik weet niet zeker of het origineel van hem is...maar dat is gewoon echt een goed nummer, ook muzikaal is het leuk en zitten er wendingen in die me aanspreken. Elvia (Ho) waardeert - net als Ron- bepaalde nummers van André Hazes. Elvia zegt het volgende over de volkszanger 'Ik vind sommige nummers van André Hazes geweldig!'

omdat de vragen zijn voorgestructureerd. Precies op dit punt hebben deze onderzoekers het laten liggen, want kwalitatief onderzoek naar de onderzoeksvraag hoe hoog- en laagopgeleiden over elkaar denken is nog nooit uitgevoerd. De onderzoeksvraag in dit onderzoek luidt dan ook als volgt:

'Hoe denken hoger opgeleiden en lager opgeleiden over elkaar en hoe kan dit begrepen worden'?

2. Methoden en data

2.1 Themaselectie

Het doel van dit onderzoek is begrijpen hoe hoger- en lager opgeleiden over elkaar denken. Kwalitatief onderzoek is bij uitstek geschikt om de betekenisgeving, de manier waarop hoog- en laagopgeleiden tot hun denkbeelden komen en de argumentatie achter die denkbeelden te begrijpen. Gezien de aard van de onderzoeksvraag is ervoor gekozen om half- gestructureerde diepte- interviews af te nemen.

De thema's zijn strategisch gekozen, omdat de polarisatie in de opvattingen van hoog- en laagopgeleiden bij de gekozen cultureel gerelateerde thema's het meest zichtbaar is. In de themaselectie zijn de onderzoeken van Bovens en Wille (2011) en Kemmers (2010) leidend geweest. Zij hebben in hun onderzoeken cultureel gerelateerde thema's aan bod laten komen waarover de opvattingen van hoog- en laag opgeleiden sterk polariseren.

Het eerste overkoepelende thema dat in dit onderzoek aanbod zal komen is minderheden, hieronder vallen de subthema's immigratie, integratie, de burka, uithuwelijken, etnisch geconcentreerde wijken en maatschappelijke pluriformiteit. Het tweede overkoepelende thema is criminaliteit. Hieronder vallen de subthema's criminaliteit en strenger straffen. Het derde overkoepelende thema is politiek. Onder dit thema vallen de subthema's Europese eenwording, de Partij voor de Vrijheid en iemands economische opvattingen. De bevindingen uit het onderzoek van Bryson (1996) hebben ertoe geleid dat iemands muzieksmaak ook is bevraagd. Van Rees en van Eijck (2002) hebben de nodige interesse gewekt naar de motivatie van hoog- en laagopgeleiden in relatie tot een voorkeur voor commerciële of informatieve programma's. Deze twee vragen vallen onder het overkoepelende thema culturele consumptie.

2.2 Data verzameling

Het doel was om tien hoogopgeleiden en tien laagopgeleiden te interviewen. 'Hoogopgeleid' wordt gedefinieerd als universitair geschoold en 'laagopgeleid' wordt gedefinieerd als de middelbare school als hoogst voltooide opleiding. Dit streven van twintig interviews onder hoog- en laagopgeleiden is terecht gebleken, omdat er theoretische verzadiging optrad (Flick, 2009). Via (in)formele netwerken is mensen gevraagd of zij mee wilde werken aan een onderzoek over actuele politieke- en culturele thema's. De hoogopgeleide respondenten bestaan uit zes mannen en vier vrouwen. Onder de laagopgeleiden zijn vijf mannen en vijf vrouwen geïnterviewd. Alle respondenten waren tussen de 23 en 60 jaar (zie figuur 1 voor meer (achtergrond)kenmerken). De respondenten zijn vrijgelaten in het bepalen van de plaats waar het interview zou plaatsvinden, maar de meeste interviews hebben bij de respondenten thuis of op het werk plaatsgevonden.

Figuur 1

Respondent nummer	Geslacht	Geboortjaar	Burgelijke Staat	Hoogst voltuilde opleiding	Inkomen uit	Soort Werk	Netto Inkommen	Nationaliteit	Nationaliteit ouders
1	Vrouw	1955	Alleenstaand	(WO) Pedagogiek	Betaalde baan	Onderwijs adviseren	2000-2500	Nederlandse	Nederlands
2	Man	1988	Alleenstaand	(WO) Communicatie Wetenschap	Betaalde baan	Management	2000-2500	Nederlands	Nederlands
3	Vrouw	1969	Aleenstaand	Lager onderwijs (basisschool)	Betaalde baan	Winkelmedewerker	500-1000	Nederlandse	Surinaams
4	Vrouw	1987	Alleenstaand	VMBO	Betaalde baan	Alpha hulp	500- 1000	Nederlandse	Nederlands
5	Man	1960	Gehuwd	(WO) Nederlands	Zelfstandig	Kunst	3000 of meer	Nederlands	Nederlands
6	Man	1986	Samenwonend	Lager onderwijs (basisschool)	Betaalde baan	Havenmedewerker	1000-1500	Nederlands	Nederlands
7	Vrouw	1976	Gehuwd	Huishoudschool	Betaalde baan	Tandarts assistente	1000-1500	Nederlandse	Nederlands
8	Man	1990	Alleenstaand	VMBO	Betaalde baan	Winkelmedewerker	500- 1000	Nederlands	Nederlands
9	Man	1981	Samenwonend	(WO) Bedrijfskunde	Betaalde baan	Leidinggevende	3000 of meer	Nederlands	Nederlands
10	Vrouw	1985	Alleenstaand	(WO) Sociologie	Betaalde baan	Beleidsmedewerker	1500-2000	Nederlandse	Nederlands
11	Man	1954	Gehuwd	(WO) Psychologie	Zelfstandig	Psycholoog	3000 of meer	Nederlands	Nederlands
12	Vrouw	1958	Alleenstaand	(WO) Arbeidsdeskundige	Betaalde baan	Arbeidsdeskundige	2500-3000	Nederlandse	Nederlands
13	Man	1982	Samenwonend	(WO) Bestuurskunde	Betaalde baan	Beleidsmedewerker	1500-2000	Nederlands	Nederlands
14	Man	1986	Alleenstaand	(WO) Rechten	Betaalde baan	Beleidsmedewerker	1500-2000	Nederlands	Nederlands
15	Vrouw	1968	Samenwonend	Lagere land- en tuinbouwschool	Betaalde baan	Conciërge	1000-1500	Nederlandse	Nederlands
16	Man	1984	Alleenstaand	(WO) Sociologie & Bestuurskunde	Betaalde baan	Projectmanager	1500-2000	Nederlands	Nederlands
17	Man	1958	Gehuwd	Lager onderwijs (basisschool)	Betaalde baan	Transport planning	3000 of meer	Nederlands	Nederlands
18	Vrouw	1963	Gehuwd	Huishoudschool	Betaalde baan partner	Huisvrouw	2500-3000	Nederlandse	Nederlands
19	Man	1989	Aleenstaand	VMBO	Betaalde baan	Winkelmedewerker	500- 1000	Nederlands	Nederlands
20	Man	1970	Gehuwd	MAVO	Betaalde baan	Winkelmedewerker	500-1000	Nederlands	Nederlands

2.3 Opbouw van de interviews

Om de respondenten niet vooraf, of tijdens de interviews te beïnvloeden is het begrip hoogopgeleid en laagopgeleid vermeden tijdens elk interview. Bij elk van de hiervoor genoemde subthema's is de respondenten gevraagd hoe zij over het desbetreffende subthema denken, waarom zij er zo over denken en waar hun denkbeelden vandaan komen.

Om te kunnen achterhalen hoe hoog- en laagopgeleide over elkaar denken is de respondenten gevraagd wat zij- ervan uitgaande dat hoogopgeleiden wat betreft culturele issues libertaire opvattingen hebben en laagopgeleiden autoritaire opvattingen- vinden van mensen die tegenovergestelde opvattingen hebben (Houtman, 2000; Flanagan & Lee, 2003). Vervolgens is de respondenten gevraagd waarom zij dat van mensen met tegenovergestelde denkbeelden vinden, waar zij denken dat hun denkbeelden vandaan komen, of zij dat terecht vinden en of zij daar begrip voor hebben. Tot slot is de respondenten per subthema gevraagd of zij een type mensen kunnen omschrijven dat die tegenovergestelde denkbeelden aanhangt. Deze vragen zijn bij alle subthema's aan de respondenten gesteld. Eerst is er dus gevraagd hoe iemand over een bepaald thema denkt en vervolgens is de respondenten gevraagd wat zij vinden van mensen met tegenovergestelde denkbeelden.

De interviews zijn dus vanuit een zekere strategie opgebouwd. De openingsvraag die tijdens de interviews is gesteld, is of respondenten zichzelf economisch progressief of economisch conservatief beschouwen. Deze vraag is als eerst gesteld, omdat iedereen daar wel iets van vindt en dat breekt het spreekwoordelijke ijs een beetje. Vervolgens zijn de overkoepelende thema's minderheden, criminaliteit, politiek en culturele consumptie- met bijbehorende subthema's- aan bod gekomen.

Het neusje van de zalm is tot het laatst bewaard. Aan het eind van de interviews is de hoogopgeleide respondenten namelijk gevraagd wat zij ervan zouden vinden als hun zoon of dochter met een laagopgeleide vriend(in) zou thuiskomen? Zouden zij bij hun laagopgeleide

buren op bezoek gaan? Voor de interviews van laagopgeleiden geldt dat het tegenovergestelde is gevraagd.

2.4 Cross- validiteit

In de voorgaande paragrafen is de themaselectie, de dataverzameling en de opbouw van de interviews aan bod gekomen. In deze paragraaf zal iets dieper op deze drie onderwerpen en hun samenhang worden ingegaan.

Zoals eerder al is aangegeven zijn de interviews vanuit een zekere strategie opgebouwd. Ook de thema's die aan bod komen zijn vanuit een zekere strategie gekozen en bevestigd. Het voorafgestelde doel was om te achterhalen hoe hoog- en laagopgeleiden over elkaar denken en hoe dit begrepen kan worden. Om de respondenten niet te beïnvloeden zijn de termen hoogopgeleid en laagopgeleid tot op zekere hoogte vermeden. De termen hoogopgeleid en laagopgeleid zijn pas aan het eind van de interviews concreet genoemd, namelijk bij de vraag wat zij ervan zouden vinden als hun zoon/dochter met een hoog- of laagopgeleide vriend(in) zou thuiskomen en of zij bij hun hoog- of laagopgeleide burens op bezoek zouden gaan. De respondenten is vooraf verteld dat het interview zal gaan over actuele politieke- en culturele thema's en dat hun opvattingen en meningen van waarde zullen zijn voor het onderzoek.

De thema's die aan bod komen zijn dus vanuit een zekere strategie gekozen. Diverse wetenschappers- waaronder Houtman (2000), Kemmers (2010) en Bovens en Wille (2011) – hebben aangetoond dat de opvattingen van hoog- en laagopgeleiden op diverse thema's sterk polariseren. Deze polarisatie in hun opvattingen is als uitgangspunt genomen om te kunnen achterhalen hoe hoog- en laagopgeleiden over elkaar denken.

Per subthema is allereerst gevraagd hoe respondenten over dit onderwerp denken en waarom zij er zo over denken. Enerzijds konden respondenten op deze manier wennen aan de vraagstelling en thuis raken in het subthema. Het vormde tevens een goede brug naar hetgeen daadwerkelijk achterhaald moest worden, namelijk hoe hoog- en laagopgeleiden over elkaar denken. Anderzijds is het van belang om de opvattingen van de hoog- en laagopgeleide respondenten te bevestigen. Op die manier kan namelijk gecontroleerd worden of de opvattingen op de bevestigde subthema's valideren met de theoretische vooronderstellingen. Nadat de respondenten hebben beantwoord hoe zij over een bepaald subthema denken en waarom zij er zo over denken, is de respondenten per subthema gevraagd wat zij van mensen vinden met tegenovergestelde denkbeelden, waarom zij dat vinden, of zij hun denkbeelden terecht vinden, of zij daar begrip voor hebben en of zij een type mensen bij die denkbeelden kunnen omschrijven. Naarmate de interviews vorderden raakten de respondenten steeds meer gewend aan de setting en voelde zich steeds meer op hun gemak. Dit had tot gevolg dat respondenten wat meer vrijuit durfden te praten.

Aan het eind van het interviews - waarbij respondenten gewend waren aan de setting, het geïnterviewd worden en uitgebreider durfden te antwoorden - is hoogopgeleiden de vraag voorgelegd of zij op visite zouden gaan bij hun laagopgeleide burens en wat zij zouden vinden van een laagopgeleide schoondochter- of zoon. In de vraagstelling van deze twee slotvragen is voor het eerst de term hoog- en laagopgeleid gevallen. De antwoorden die respondenten geven op deze vragen zijn vergeleken met de gegeven antwoorden die hoog- en laagopgeleiden hebben gegeven op de eerder bevestigde overkoepelende thema's- en bijbehorende subthema's- minderheden, criminaliteit, politiek en culturele consumptie. Bij die (sub)thema's is de vooronderstelling immers dat hoogopgeleiden progressieve opvattingen hebben en laagopgeleiden conservatieve opvattingen. Vervolgens is gecontroleerd of de gegeven antwoorden op de twee slotvragen valideren met de antwoorden die respondenten hebben gegeven op de eerder bevestigde subthema's. Er is dus gecontroleerd of progressieve

hoogopgeleiden een ‘afwijzende’ houding hebben jegens conservatieve laagopgeleiden en vice versa. Zo kan gecontroleerd en vergeleken worden of hoog- en laagopgeleiden al dan niet anders antwoorden wanneer concreet is bevraagd wat zij van elkaar vinden tegenover wanneer dit niet concreet is bevraagd, zoals bij de subthema’s waar is gevraagd naar hun mening over mensen met tegenovergestelde denkbeelden.

2.5 Data analyse

Alle interviews zijn digitaal opgenomen en woordelijk uitgeschreven. Deze transcripten zijn meerdere malen gelezen en thematisch geanalyseerd. De interviews van de hoog- en laagopgeleide respondenten zijn apart geanalyseerd en beschreven. Deze wijze van analyseren vereist dat de transcripties telkens opnieuw gelezen moeten worden. De gevonden terugkerende thema’s zijn gecodeerd en per subthema vergeleken met de gevonden thema’s in andere interviews. Deze thema’s kunnen bestaan uit objectieve informatie, of latent aanwezig zijn. Uiteindelijk blijven er een aantal terugkerende thema’s over.

Als eerste is geanalyseerd hoe hoog- en laagopgeleiden aankijken tegen de besproken thema’s. Waarin verschillen de denkbeelden van hoog- en laagopgeleiden, waar komen zij overeen en hoe kan dit begrepen worden? Zijn de bevindingen in overeenstemming met de bevindingen van Houtman (2000) Kemmers (2010) en Bovens en Wille (2011)? Hebben hoogopgeleiden inderdaad progressieve opvattingen en laagopgeleiden conservatieve opvattingen?

Vervolgens is geanalyseerd hoe hoogopgeleiden denken over mensen met autoritaire opvattingen (laagopgeleiden) en hoe laagopgeleiden denken over mensen met libertaire opvattingen (hoogopgeleiden). Zoals is aangegeven heeft deze analyse plaatsgevonden met behulp van thematische coderingen. Enerzijds zijn er resultaten van laagopgeleiden over hoogopgeleiden en anderzijds zijn er resultaten van hoogopgeleiden over laagopgeleiden. De interviews zijn meerdere malen gelezen en citaten die illustratief waren voor de gevonden terugkerende thema’s zijn met bijbehorende codering en kenmerken van de respondent in excel weergegeven. Op die manier kan er per code/thema gemakkelijk worden gefilterd in excel waardoor een beter overzicht kan worden verschaft van de rijkdom aan data. Laagopgeleiden zullen in het vervolg worden aangeduid met de afkorting (Lo) en hoogopgeleiden zullen worden aangeduid met de afkorting (Ho).

3. Beschrijving onderzoeksresultaten

De analyse van de onderzoeksresultaten heeft geleid tot een verdere onderverdeling van de diverse thema’s. De thema’s zijn naar vier overkoepelende thema’s onderverdeeld, namelijk minderheden, criminaliteit, politiek en culturele consumptie. In deze paragraaf zullen de overeenkomsten en verschillen in de opvattingen en denkbeelden van hoog- en laagopgeleiden beschreven worden. In paragraaf vier zal de focus liggen op de interpretatie van de onderzoeksresultaten.

3.1 Minderheden

Wanneer er discussies rondom het thema minderheden worden gevoerd, is er een aantal thema’s die bijna altijd de revue passeren. De burka is zo’n thema. Aan hoog- en laagopgeleiden is de vraag voorgelegd wat zij van de burka vinden. Het merendeel van de laagopgeleiden geeft vrijwel direct aan dat zij een burka verschrikkelijk vinden. Een burka is in Nederland namelijk een betrekkelijk nieuw fenomeen. Mike (Lo) vindt namelijk dat je moet kunnen zien wie iemand is, omdat ‘we het gewend zijn dat je iemands gezicht kunt zien’.

Hoogopgeleiden hebben in tegenstelling tot laagopgeleiden geen uitgesproken mening over de burka. Mensen die een burka dragen moeten dat helemaal zelf weten. Een kanttekening die hoogopgeleiden wel plaatsen, is dat zij een burka onpersoonlijk vinden, het belemmert tevens de communicatie. Vooral ‘de redenering’ achter de burka en de consequenties die dat voor vrouwen heeft vinden hoogopgeleiden problematisch. Andy zegt hierover het volgende:

Andy (Ho): *‘Als iemand zich zoveel bedekt, als met een burka, dan ontrek je je van de maatschappij, de samenleving’*

Rob uit zijn afkeer jegens de gedachtegang achter een burka als volgt:

(Rob (Ho): *‘Ik heb geen enkel bezwaar tegen die vrouw die daar loopt met die burka, maar ik heb bezwaar tegen alles wat die burka vertegenwoordigt’*

Laagopgeleiden hebben een uitgesproken mening over de burka. In Nederland is het normaal dat iemands gezicht zichtbaar is, een burka druist in tegen die westerse waarden. Hoogopgeleiden- hebben in tegenstelling tot laagopgeleiden- meer oog voor de consequenties die het dragen van een burka voor de betreffende vrouwen heeft. Doordat hoogopgeleiden kennis hebben van de ‘gedachtegang’ achter de burka, hebben zij meer oog voor de consequenties die dat heeft voor de positie van vrouwen en de gevolgen voor hun vrijheden.

Uithuwelijken is een ander thema dat raakvlakken heeft met de discussie omtrent minderheden. Hoog- en laagopgeleide respondenten is gevraagd wat zij van uithuwelijken vinden. Geen van de hoog- en laagopgeleide respondenten juicht uithuwelijken toe. Hoogopgeleiden vinden uithuwelijken bovenal een ingewikkelde kwestie. Enerzijds beargumenteren zij dat het niet aan hen is om daar een mening over te hebben. Mensen maken namelijk zelf de keuze om al dan niet te accepteren dat zij worden uitgehuwelijkt. Anderzijds beargumenteren hoogopgeleiden dat de vrijheid in het kiezen van een partner in het gedrang komt. Elvia zegt daarover het volgende:

(Elvia (Ho): *‘Ik denk dat als je in Nederland bent opgegroeid, en je hebt de keuzevrijheid meegemaakt van je leeftijdsgenoten in het kiezen van een partner, vriend of vriendin en...uuuh..en jij wordt uitgehuwelijkt aan iemand die je amper kent en het de keus is van je ouders, lijkt me voor die persoon zelf heel erg, omdat die dus niet de keuzevrijheid heeft’*

Laagopgeleiden hebben een duidelijk mening over uithuwelijken. Voor hen staat als een paal boven water dat mensen trouwen met iemand die zij zelf kiezen. Zo beargumenteert ook Nick:

Nick (Lo): *‘Je moet toch zelf kunnen kiezen met wie je gaat trouwen. Nou uh...het begrip trouwen houdt volgens mij in dat je met iemand door het leven wil waar je van houdt en niet met iemand die uitgekozen wordt, die je vader of moeder leuk vindt...ja...’*

Hoog- en laagopgeleiden juichen uithuwelijken niet toe. Laagopgeleiden zijn fel tegen uithuwelijken. Voor hen is het vanzelfsprekend dat mensen zelf een levenspartner kiezen. Hoogopgeleiden vinden het net als laagopgeleiden belangrijk dat mensen een vrije partnerkeus hebben, alleen beargumenteren hoogopgeleiden dat het uiteindelijk niet aan hen – de hoogopgeleiden- is om daar echt iets van te vinden, de achterliggende cultuur in al haar complexiteit in acht nemend.

Een onderwerp van discussie, dat gerelateerd is aan de voorgaande thema's is integratie. Respondenten is gevraagd of etnische minderheden hun eigen cultuur mogen behouden. Laagopgeleiden vinden dat etnische minderheden tot op zekere hoogte hun eigen cultuur mogen behouden.

Michiel (Lo): *'Nou, als iemand die hier woont gewoon normaal tegen je praat, moet je normaal terug kunnen praten. Ik vind niet dat je in het bijzijn van Nederlandse mensen je eigen taal kan gaan praten, daar kunnen mensen heel slecht tegen'*

Naomi (Lo): *'Ze wonen hier dus ik zou het prettig vinden dat ze die taal dan ook spreken, omdat ik hen anders niet versta. Het is wel makkelijk als je in de supermarkt staat dat je ook gewoon kunt vertellen wat je wilt, of als je bij de tandarts in de stoel ligt dat je precies kan vertellen waar je pijn hebt en wat voor pijn het is'*

Bovenstaande citaten laten zien dat laagopgeleiden het vooral belangrijk vinden dat etnische minderheden zich verstaanbaar kunnen maken. Laagopgeleiden gaan uit van een bepaalde wederkerigheid, voor wat hoort wat. Hoogopgeleiden zijn in tegenstelling tot laagopgeleiden meer voorstander van een multiculturele aanpak. De argumentatie van hoogopgeleiden is tweeledig. Ron (Ho) vindt dat: 'mensen mogen hun eigen taal en cultuur absoluut behouden, dat is.....dat bepaalt wie ze zijn'. Het gaat hoogopgeleiden te ver om te verlangen van mensen dat zijn hun cultuur, normen en waarden en identiteit opzij zetten. Desalniettemin beargumenteren hoogopgeleiden dat een zekere kennis van de Nederlandse taal, cultuur, normen en waarden 'whatever that may be' wel in het belang is van het individu. Deze kennis is nodig om te kunnen communiceren, functioneren en kansen voor jezelf te creëren in deze maatschappij.

Hoogopgeleiden hanger vaker een multiculturele aanpak aan dan laagopgeleiden. Beiden zijn het erover eens dat de taal leren belangrijk is, al verschillen hoog- en laagopgeleiden in hun argumentatie. Laagopgeleiden vinden het vooral van belang dat etnische minderheden zich verstaanbaar kunnen maken. Etnische minderheden moeten zich aanpassen en laagopgeleiden gaan uit van een bepaalde wederkerigheid, terwijl hoogopgeleiden de focus leggen op de toekomst van etnische minderheden. Hoogopgeleiden hebben meer oog voor de toekomst/kansen en het welbevinden van het individu.

Een thema dat vaak onderwerp van discussie is geweest, is het Nederlandse asielzoekersbeleid. Hoog- en laagopgeleide respondenten is gevraagd of zij vinden dat er in Nederland meer asielzoekers moeten worden toegelaten. Bijna alle hoogopgeleiden hebben een eerste aanvechting om te zeggen 'ja, we moeten meer asielzoekers toelaten in Nederland'.

Andy (Ho): *'Ik heb nou niet het idee dat ons land wordt overspoeld door asielzoekers. Daarnaast, zelfs als dat wel het geval zou zijn, denk ik dat veel van die mensen uit dusdanig penibele situaties komen, dat hen terug sturen of niet toelaten eigenlijk onmenselijk is'*

Bovenstaande quote is illustratief voor de denkwijze en argumentatie van hoogopgeleiden. Mensen in nood moeten zonder enige twijfel geholpen worden. Het is onmenselijk dat een land als Nederland krijgsgevangenen of politieke vluchtelingen weigert. Er moet wel een kanttekening worden geplaatst bij het standpunt van hoogopgeleiden om meer asielzoekers toe te laten in Nederland. Duidelijkheid naar asielzoekers én goede begeleiding van asielzoekers is wel een vereiste. Dit is in het belang van de samenleving en de asielzoekers. Naomi denkt hier heel anders over en zegt het volgende:

Naomi (Lo): *'Ik denk dat ik dan mee ga in vol is vol. Kijk, je kan mensen dan blijven binnen halen, maar op een gegeven moment is het klaar, ook qua geld. Kijk, je kan pas een euro weggeven als je hem hebt. Er gaat heel veel geld naar dat soort projecten, terwijl het hier eigenlijk ja, ook hard nodig is. Ja, ze kunnen dat geld beter besteden aan mensen in het eigen land die dat nodig hebben, bijvoorbeeld de mensen hier die wekelijks naar de voedselbank moeten'*

Het merendeel van de laagopgeleiden deelt de mening van Naomi dat er niet meer asielzoekers moeten worden toegelaten in Nederland om twee redenen. Ten eerste vinden zij dat asielzoekers Nederland veel geld kosten. Ten tweede vinden zij - en dat ligt in lijn met hun eerste argument- dat Nederland eerst 'Nederlanders' financieel moet helpen.

Hoogopgeleiden en laagopgeleiden verschillen hier overduidelijk van mening. Hoogopgeleiden hebben vooral oog voor het welbevinden van asielzoekers en de menselijke kant van het verhaal. Asielzoekers moeten zo goed mogelijk (verder) geholpen worden, terwijl laagopgeleiden daar geen oog voor hebben. Zij zijn vooral van mening dat asielzoekers geen waardevolle bijdrage leveren aan Nederland. De overheid kan het staatsgeld beter investeren in 'Nederland(ers)'.
Tot slot een onderwerp van discussie dat gerelateerd is aan de voorgaande onderwerpen, de houding van hoog- en laag opgeleiden jegens etnisch geconcentreerde wijken. Jip zegt het volgende over etnisch geconcentreerde wijken:

Jip (Ho): *'Ik denk dat het de integratie uiteindelijk niet zal bevorderen als mensen alleen maar bij elkaar gaan hangen...dan is het lekker makkelijk en veilig om in je eigen omgeving te blijven, en dan ga je minder snel contact zoeken met andere mensen, waardoor je dus ook niet in contact komt met zowel positieve als negatieve aspecten van de mensen'*

Het merendeel van de hoogopgeleiden is voorstander van het mixen van wijken, omdat de integratie zich volgens hen beter en sneller voltrekt wanneer wijken worden gemixt. Mensen komen op die manier namelijk in aanraking met verschillende culturen en daar kunnen zij van leren. Een aantal laagopgeleiden is eveneens van mening dat het mixen van wijken de integratie bevordert. Etnische concentratie zien zij als problematisch.

Toch heeft een aantal hoogopgeleiden geen uitgesproken mening over dit onderwerp. Enerzijds vinden zij mixen in theorie een goed idee. Anderzijds blijkt de praktijk vaak anders te werken, waardoor zij twifelen aan de positieve invloed die uitgaat van mixen. Hoogopgeleiden begrijpen dat mensen die dezelfde etnische afkomst hebben elkaar graag opzoeken. Wanneer Jip (Ho) op zichzelf reflecteert, zegt hij 'ik heb zelf ook in het buitenland gewoond en als ik dan met een aantal Nederlanders ben...je hebt ook je eigen gewoontes, je eigen taal die je vaak spreekt met elkaar, dus ik snap het, je gaat naar elkaar trekken, dat vind je fijn'. Laagopgeleiden vinden etnische concentratie bovenal problematisch.

Hoog- en laagopgeleiden zijn het erover eens dat leven in etnisch geconcentreerde wijken de integratie niet positief beïnvloedt, desondanks begrijpen zij dat mensen met dezelfde etnische afkomst naar elkaar toetrekken. Laagopgeleiden zijn van mening dat etnische concentratie van minderheden mensen ervan weerhoudt om goed te integreren. Een volgend onderwerp van discussie is pluriformiteit. Wat vinden hoog- en laagopgeleiden van maatschappelijke pluriformiteit?

Simon (Ho): *‘Nou, omdat het elkaar versterkt, omdat vanuit die verschillende optieken, vanuit die verschillende culturen er verschillende overtuigingen in zitten en ja, juist kunst en Cultuur is bedoeld om die overtuigingen ter discussie te stellen. Het heilige huisje om er een schop tegen te geven en of je dat nou binnen de een of de andere cultuur doet, of dat je elkaar daarin stimuleert’*

Bovenstaand citaat is illustratief voor de manier waarop hoogopgeleiden maatschappelijke pluriformiteit zien. Alle hoogopgeleiden vinden de aanwezigheid van verschillende culturen in Nederland positief. De samenleving wordt er namelijk kleurrijker door. Mede dankzij andere culturen worden er andere inzichten verschaft en van andere culturen kan worden geleerd. Hoogopgeleiden juichen pluriformiteit dus alleen maar toe en zien het als een verrijking voor henzelf en de samenleving.

Laagopgeleiden zijn gematigd positief over pluriformiteit. Laagopgeleiden benoemen vooral het eten en de buitenlandse producten als een leuke manier om andere culturen te leren kennen. Wat zij als negatief ervaren is dat mensen van dezelfde afkomst naar elkaar toe trekken en anderen uitsluiten. Op die manier ontstaat er volgens hen groepsvorming en dat is nooit goed voor de sfeer in een land.

3.2 Criminaliteit

Het volgende thema waarover hoog- en laagopgeleide respondenten verschillen in hun opvattingen is criminaliteit. Hoog- en laagopgeleiden is gevraagd of zij criminaliteit een groot probleem vinden. Opvallend is dat de ervaringen met criminaliteit in de nabije omgeving door laagopgeleide respondenten een terugkerend fenomeen is. Dit geldt ook voor Naomi.

Naomi (Lo): *‘Ja, hier beneden is de....hoe heet dat...er zat een postkantoor, die is een aantal keer overvallen. Op de laan worden winkelruiten ingegooid, bushokjes worden vernield, uhm...dingen worden beklad, je moet ze uhm...ja...hier beneden, ik weet niet of het echt criminaliteit is, maar er wordt dus zeg maar hier in het portiek worden dingen gesloopt enuh.....ja dat uh...Ja, ik maak het mee in mijn omgeving, ik ervaar het zelf...’*

Hoogopgeleiden plaatsen de nodige vraagtekens bij de omvang van het probleem en wanneer iets criminaliteit genoemd kan worden. Dirk (Ho) zegt hierover ‘het is natuurlijk wel een probleem, maar geen groot probleem.’ In tegenstelling tot laagopgeleiden geven hoogopgeleiden aan geen last te hebben van, of ervaring te hebben met criminaliteit, waardoor hoogopgeleiden criminaliteit niet als een groot probleem zien. Onderstaand citaat illustreert dit.

Andy (Ho): *‘Omdat ik volgens de statistieken in een van de onveiligste steden in Nederland woon, nou ik heb er eigenlijk zelden problemen mee, of last van, of dat ik enigszins geraakt wordt door criminaliteit’*

Hoogopgeleiden en laagopgeleiden staan wat betreft dit onderwerp lijnrecht tegenover elkaar. Hoogopgeleiden relativeren het probleem, want ja, wat is groot? ‘Uiteindelijk is het Nederland’, aldus Dirk (Ho). Hoogopgeleiden zijn ook kritischer dan laagopgeleiden als het om berichtgeving in de media gaat. Zo zegt Simon (Ho) bijvoorbeeld ‘natuurlijk staat de krant vol met slecht nieuws, want anders dan wordt de krant niet gelezen’. Stella (Lo) heeft een minder kritische houding als het gaat om berichtgeving vanuit de media ‘als je het zo hoort op televisie en leest in de krant is criminaliteit toch wel echt een groot probleem’.

Laagopgeleiden hebben in tegenstelling tot hoogopgeleiden dagelijks te maken met criminaliteit, daarom vindt de meerderheid van de laagopgeleiden criminaliteit wel een groot

probleem. Hoogopgeleiden hebben echter geen tot weinig ervaringen met criminaliteit en relativeren het probleem.

Een onderwerp van discussie- dat in lijn ligt met het vraagstuk betreffende criminaliteit- waar de opvattingen van hoog- en laagopgeleiden polariseren is straffen. Hoog- en laagopgeleiden is de volgende vraag voorgelegd. 'Vindt u dat er in Nederland strengere straffen moeten worden uitgedeeld'?

Hoogopgeleiden vinden dat er in Nederland geen strengere straffen moeten worden uitgedeeld. Hoogopgeleiden beargumenteren dat zij ervan overtuigd zijn dat (strenger) straffen geen gedragsverandering teweeg brengt. Volgens hoogopgeleiden motiveert strenger straffen mensen dus niet om geen misdaden meer te begaan, zo vindt ook Simon:

Simon (Ho): *'Ik vind dat uit de leertheorie en de gedragstherapie, onderhand wel moet blijken dat dat niet effectief is, sterker nog, dat het zelfs contra- productief is, maar goed. Uhm...en het idee dat louter vrijheidsberoving uhm....als gedragsverandering effectief is, dat is eigenlijk nergens op gebaseerd'*

Het merendeel van de laagopgeleiden vindt dat er weldegelijk strenger moet worden gestraft in Nederland. Laagopgeleiden denken dat strengere straffen wel degelijk preventief werken. Strengere straffen zijn volgens laagopgeleiden rechtvaardiger tegenover de nabestaanden, omdat een strengere straf hen meer voldoening zal geven, zo vindt ook Hans:

Hans (Lo): *'Uhm...ten eerste denk ik dat het wel helpt. Uhm...ja ik denk, als je ze goed genoeg straft..dan denk ik....dan hoop ik dat mensen er snel genoeg lering uit kunnen trekken, ik hoop dat ze dan toch verbeterd de samenleving weer terug in komen...na de straf uitgezeten te hebben. Ten tweede geeft het de mensen ook....de mensen die daar in benadeeld zijn ook wel voldoening'*

Hoog- en laagopgeleiden denken het tegenovergestelde met betrekking tot strenger straffen. Hoogopgeleiden beargumenteren dat strenger straffen niet preventief werkt, terwijl laagopgeleiden wel overtuigd zijn van de preventieve werking die uitgaat van straffen.

3.3. Politiek

Het volgend thema is economisch gerelateerd. Hoog- en laagopgeleiden is gevraagd of zij in economisch opzicht conservatieve- of progressieve waarden aanhangen. Tegen de verwachting in polariseren de opvattingen van hoog- en laagopgeleiden niet heel erg op dit thema. Desalniettemin is het wel interessant om inzicht te krijgen in hun motivaties. Het merendeel van de hoog- en laagopgeleide respondenten geeft aan economisch progressieve opvattingen te hebben.

Hoogopgeleiden hebben voor hun economisch progressieve opvattingen een motivatie die tweeledig is. Het is volgens hen enerzijds een feit dat er mensen zijn die minder goed, of soms zelfs niet in staat zijn om voor zichzelf te zorgen- om wat voor reden dan ook- en die mensen moeten beschermd en ondersteund worden, zo vindt ook Ilona:

Ilona (Ho): *'Uhm....nou omdat ik zeker weet dat er een aantal mensen minder kunnen participeren in de arbeid en daar hoor je zorg voor te hebben, dus ik vind dat je bepaalde mensen behoort te beschermen, ik vind niet dat je van iedereen kan uitgaan dat die dezelfde krachten en kwaliteiten heeft, dus uhm...ik vind het terecht dat we met elkaar zorg voor elkaar hebben'*

Hoogopgeleiden zijn daarnaast ook voorstander van een progressief belastingstelsel, omdat middelen op die manier eerlijker kunnen worden verdeeld. Laagopgeleiden geven als motivatie voor hun economisch progressieve denkbeelden, een motivatie die deels raakt aan die van hoogopgeleiden. Laagopgeleiden vinden dat de verschillen tussen arm en rijk steeds groter worden. Deze groeiende kloof tussen arm en rijk vinden zij een weerspiegeling van de oneerlijke verdeling van middelen in de maatschappij. Naomi deelt deze mening.

Naomi (Lo): *‘Omdat ik vind dat de rijken alleen maar rijker worden en de armen allen maar armer. Ik vind het heel oneerlijk verdeeld. Wat ik zie is dat mensen naar een voedselbank moeten en dat vind ik allemaal...dat zou niet nodig moeten zijn, want de verschillen zijn heel groot en dan denk ik van ja, dat zou niet nodig moeten zijn...als ze het allemaal wat eerlijker verdelen dan hebben we allemaal even veel en dan...ja’*

Verreweg de minderheid van de hoog- en laagopgeleide respondenten heeft economisch conservatieve opvattingen. Conservatieve hoogopgeleiden vinden dat mensen niet moeten worden gepamperd, maar juist geprikkeld en gestimuleerd moeten worden, zichzelf moeten ontwikkelen en kansen voor zichzelf moeten creëren. De conservatieve laagopgeleiden vinden dat mensen hard(er) moeten werken voor hun geld. Laagopgeleiden veronderstellen dat mensen die het in economisch opzicht minder hebben, niet hard genoeg hebben gewerkt of zich niet voldoende hebben ingezet. Die mensen moeten niet worden beloond met een uitkering en allerlei subsidies.

Een aantal hoogopgeleiden is niet uitgesproken progressief of conservatief, omdat zij zich in beide economische opvattingen kunnen vinden. Zij zien- net als de progressieve hoogopgeleiden - in dat bepaalde mensen niet in staat zijn om voor zichzelf of hun gezin te zorgen. Ook het belang van een zeker bestaansminimum en een progressief belastingstelsel beamen zij. De keerzijde van de medaille is dat zij – net als de conservatieve laagopgeleiden- vinden dat mensen ook hun eigen verantwoordelijkheden moeten nemen en daarop aangesproken moeten kunnen worden. Onderstaat citaat van Dirk illustreert dit.

Dirk (Ho): *‘Uhm...ik denk dat ik in het midden zit. Uhm...aan de ene kant ben ik voor eigen verantwoordelijkheid nemen. Ieder volwassen persoon moet z'n eigen verantwoordelijkheid nemen. In principe ben je er wel verantwoordelijk voor dat je de uh...voor jezelf ook de omstandigheden een beetje creëert, dus wel een beetje je eigen succes maken, door wel te investeren in opleiding en jezelf wel aantrekkelijk maken voor een werkgever. Er zijn natuurlijk ook mensen die kunnen dat niet, of er zijn omstandigheden die dat niet toelaten, daarom moeten we elkaar ook een beetje helpen, wanneer dat nodig is’*

Hoogopgeleiden gaan verder in hun argumentatie dan laagopgeleiden. Hoogopgeleiden zien in dat er nu eenmaal mensen zijn die ondersteund en beschermd moeten worden en dat het belastingstelsel progressief moet zijn om die gelijkheid te kunnen bewerkstelligen. Hoogopgeleiden hebben meer oog voor de zwakkeren in de samenleving dan laagopgeleiden. Het verschil tussen de conservatieve hoog- en laagopgeleiden, is dat hoogopgeleiden uitgaan van een positieve prikkel die de overheid moet afgeven aan mensen. Laagopgeleiden leggen de schuld of verantwoordelijkheid volledig bij het individu.

Europese eenwording is ook een thema waar de opvattingen van hoog- en laagopgeleiden polariseren. Hen is de volgende vraag gesteld: ‘Wat is uw houding ten aanzien van Europese eenwording?’ Het merendeel van de hoogopgeleiden is positief over Europese eenwording. Hoogopgeleiden denken enerzijds dat Europese eenwording onontkoombaar is, anderzijds denken zij ook dat de tijd er rijp voor is. Nederland moet daarnaast wel mee doen, wil het

kunnen concurreren met grootmachten als China en Japan. Laagopgeleiden zijn minder positief over Europese eenwording. Onderstaand citaat van Desiree illustreert dit.

Desiree (Lo):² *‘Ze nemen toch wel veel werk van ons af, ik vind het niet goed! We hebben zelf al genoeg zorgen en ze maken het er voor ons niet beter op dus.... Uiteindelijk is het een last! Ze doen meer slecht dan goed eigenlijk...’*

Laagopgeleiden vinden Europese eenwording over het algemeen een negatief verschijnsel, omdat Europese eenwording vrij verkeer van arbeid met zich meebrengt. Dit vrije verkeer van arbeid- vooral MOE- landers - zien zij als een bedreiging, omdat zij ervaren dat mensen uit Midden- en Oost Europa de banen van Nederlanders inpikken, waardoor Nederlandse mensen worden achtergesteld.

Een aantal hoogopgeleiden heeft zowel een positieve als negatieve houding ten aanzien van Europese eenwording. Enerzijds vinden zij Europese eenwording positief, omdat er vrij verkeer van arbeid is en omdat er in andere landen met de euro kan worden betaald. Anderzijds sluiten zij zich ook niet af voor de negatieve (rand)verschijnselen van Europese eenwording, zoals criminaliteit die gemakkelijker internationaal te organiseren is. Hoogopgeleiden maken daarbij de kanttekening dat Europese eenwording zo ontzettend veel met zich meebrengt, dat het heel moeilijk is om het écht te begrijpen.

Een actueel onderwerp binnen de politiek dat niet vergeten mag worden en waar de meningen heel sterk over verdeeld zijn is de PVV. Respondenten is gevraagd wat zij van de Partij voor de Vrijheid vinden. Geen van de hoogopgeleiden heeft een positieve houding ten aanzien van de Partij voor de Vrijheid. Hoogopgeleiden zien wel iets positiefs in de komst van een partij als de PVV. Deze partij heeft er namelijk aan bijgedragen dat de discussie met betrekking tot culturele thema's weer open wordt gebroken. Stefanie zegt hierover het volgende:

Stefanie (Ho): *‘Wat ik wel goed vind, is dat er weer een soort contrast komt, waardoor er een discussie open gebroken wordt en dat er weer nagedacht wordt over dingen, zonder maar klakkeloos uhm.....dat wat is...om daarmee verder te gaan. Ik vind het heel goed, dat die discussie aangewakkerd wordt en dat mensen echt moeten nadenken wat nu de beste weg is’*

Dat hoogopgeleiden open staan voor deze positieve bijdrage van de Partij voor de Vrijheid aan het politieke debat, neemt niet weg dat hoogopgeleiden de PVV vooral een populistische partij vinden, die georganiseerd is rondom één persoon die naar de naam Geert Wilders luistert. Zij vinden dat deze partij op een vervelende manier inspeelt op sentimenten en gevoelens van ongenoegen. Andy bijvoorbeeld, zegt het volgende over de PVV:

Andy (Ho): *‘We³ zijn tegen migratie en tegen criminaliteit en we zijn tegen Europese eenwording en we zijn tegen van alles, maar eigenlijk ontbreekt het bij heel veel mensen aan dan wel goede ideeën. Je kan wel heel hard schoppen tegen dingen en dat is ook het makkelijkst, maar om een oplossing te bedenken, dan heb je heel veel kennis nodig, er is nuance nodig. Het is nu eenmaal een heel lastig probleem en er is niet een oplossing die juist is...ja en om dan alleen maar te blijven schoppen er tegen, ja, dat is heel makkelijk, dat kan ik ook, dat kan iedereen!’*

² ‘Ze’ verwijst naar arbeiders uit de MOE- Landen (Midden- en Oost Europa).

³ ‘We’ slaat op partijleden van de Partij voor de Vrijheid en burgers die achter de standpunten van deze partij staan (aanhangers).

Het citaat van Andy illustreert de opvattingen van hoogopgeleiden, die de PVV als een niet-constructieve politieke partij bestempelen.

Laagopgeleiden die een positieve houding hebben ten aanzien van de Partij voor de Vrijheid zijn het helemaal met Wilders eens dat Nederland de zaken voor Nederlandse mensen eerst op orde moet hebben, alvorens mensen uit het buitenland toegelaten worden en financiële hulp krijgen, zo illustreert onderstaand citaat van Nick.

Nick (Lo): *‘Uhm...met al die asielzoekers enzo, dat het gewoon te vol wordt. Ik vind dat we eerst zelf Nederland op orde moeten hebben voordat we weer nieuwe mensen gaan....dan schiet het natuurlijk nooit op. Laat eerst alle Nederlanders maar aan werk komen voordat we weer ongeschoolde mensen binnen gaan halen, die dan ook nog eens werk moeten gaan zoeken’*

3.4. Culturele consumptie

Hoog- en laagopgeleiden houden van verschillende muziekgenres, om verschillende redenen. Daarom is hen gevraagd om hun meest favoriete en minst favoriete muziekgenre te benoemen en dit te motiveren.

Hoogopgeleiden geven aan dat zij eigenlijk van vrijwel alle muziekgenres houden. De genres jazz, popmuziek, klassieke muziek en singer - songwriters muziek zijn toch favoriet onder de hoogopgeleiden. Deze genres zijn favoriet omdat die muziek een bepaalde emotie, of een bepaald gevoel oproept, muziek moet dat namelijk doen volgens hoogopgeleiden. Welke emotie of welk gevoel een genre oproept, hangt af van de muziek en hun eigen associatie bij die muziek.

Een aantal laagopgeleiden geeft ook aan van vrijwel alle muziekgenres te houden. Rock, volksmuziek, House en de Top 40 zijn de meest favoriete genres onder laagopgeleiden. Deze genres zijn favoriet, omdat zij met die genres zijn opgegroeid, er lekker op uit hun dak kunnen gaan, of omdat zij het lekkere muziek vinden om naar te luisteren. De smartlap is vooral favoriet onder laagopgeleiden, omdat zij er een blij gevoel van krijgen, lekker uit hun dak kunnen gaan en kunnen meezingen.

Volksmuziek is zonder twijfel het minst favoriete genre van hoogopgeleiden. Jip (Ho) *‘Nee..daar heb ik een hekel aan. Nee, ik houd echt niet van volkszangers. Ten eerste kunnen ze niet zingen en ten tweede is het gewoon vervelend’*. Nederlandstalige volksmuziek mag eigenlijk niet eens muziek genoemd worden. Simon (Ho) *‘Het loopt poëtisch niet erg en uhm...het wordt over het algemeen ook niet zo goed gebracht. Qua tekst is het niks...uhm...en het zijn altijd drie akkoorden en meer is het niet, dus ook muzikaal zit er weinig verrassends in’*. De teksten zijn kindeenvoudig, alles verhullend en muzikaal gezien vinden zij het van een erbarmelijk laag niveau. Andy vindt de cultuur er omheen niks en zegt daarover het volgende.

Andy (Ho): *‘Een deel daarvan hangt inderdaad samen met die cultuur die er omheen is geschapen, net zoals dat metal een cultuur heeft die mij niet trekt, heeft ook Nederlandstalige muziek een beetje een cultuur en ja, dat, kom ik weer met mijn Telegraaf categorie plat vermaak zeg maar. Uhm....en ja, het is die cultuur er omheen vind ik niks en daardoor ben ik natuurlijk ook behoorlijk bevooroordeeld als in naar Nederlandstalige muziek luister...uhm...en het merendeel vind ik ook te makkelijk als ik ja, zo 'n liedje van de toppers, dat is natuurlijk in elkaar geflanst en daar zingen een paar van die gasten overheen en dan denk ik..er zijn toch betere voorbeelden van Nederlandse muziek...en dan hoeft je smaak niet*

te zijn maar een Bløf bijvoorbeeld maakt betere liedjes, het klinkt beter vind ik dan, maar het is niet op een synthesizertje in elkaar geknald, zo voelt het dan in ieder geval'

Opvallend is ook dat hoogopgeleiden vooral zangers zoals Jan Smit, Frans Bauer, de Toppers en Gerard Joling verafschuwen. Zangers als Guus Meeuwis, Marco Borsato of Bløf zijn voorbeelden van zangers die Nederlandstalige muziek c.q. volksmuziek maken waar hoogopgeleiden nog wel af en toe naar kunnen luisteren.

Naast volksmuziek vallen ook Heavy Metal en Rock niet in de smaak bij hoogopgeleiden. Zij vinden de muziek niet mooi of te hard met een cultuur die hen niet trekt.

Hoog en laagopgeleiden verschillen ook in het soort tv- programma's dat zij kijken. Respondenten is gevraagd of zij naar informatieve programma's kijken of naar amusement. Hoogopgeleiden kijken meer informatieve programma's, omdat zij op de hoogte willen blijven van wat er zich allemaal afspeelt in de wereld. Laagopgeleiden kijken om diezelfde reden naar informatieve programma's.

Hoogopgeleiden kijken voornamelijk naar programma's zoals Pauw & Witteman en het Journaal. Hoogopgeleiden die meer informatieve programma's kijken worden niet geamuseerd door het amusement op tv.

Volgend citaat is illustratief voor de motivatie van hoogopgeleiden om amusement te kijken

Andy (Ho): *'Uh...omdat het amusement is, omdat het leuker is...omdat ik heel de dag hard heb gewerkt en 's avonds wil ik lekker kunnen ontspannen en dan uh...kijk ik liever iets leuks, iets gezelligs, iets waar je lekker om kunt lachen, of iets wat je op een positieve manier benadert dan iets heel serieus. Ik vind het ook wel eens lekker om ergens niet over na te hoeven denken'*

Laagopgeleiden kijken- net als hoogopgeleiden- naar amusementprogramma's, omdat zij er niet bij na hoeven te denken, het is positief, ontspannend en gemakkelijk te volgen. Het verschil is enerzijds dat laagopgeleiden niet benoemen dat zij de behoefte hebben om te ontspannen na een dag hard werken. Ook verschillen hoog- en laagopgeleiden in het soort amusement dat zij kijken. Hoogopgeleiden kijken graag sit- comes, detectives en comedy central om te ontspannen terwijl laagopgeleiden graag programma's als 'So you think you can dance' en 'The Voice of Holland' kijken ter ontspanning.

Hoog- en laag opgeleiden kijken naar evenveel amusement als informatieve programma's. Hoog- en laagopgeleiden noemen als reden een combinatie van bovengenoemde factoren, namelijk ontspanning en op de hoogte blijven van wat zich in de wereld afspeelt.

3.5 Conclusie

Dat de denkbeelden van hoog- en laagopgeleiden polariseren op culturele thema's blijkt uit de vorige subparagrafen. Op basis van de beschrijving van de denkbeelden van hoog- en laagopgeleiden kan bevestigd worden dat hoogopgeleiden etnisch tolerant zijn. Deze etnische tolerantie houdt in dat hoogopgeleiden tolerant zijn als het om etnisch gerelateerde vraagstukken gaat. Laagopgeleiden zijn dit in veel mindere mate. Hoogopgeleiden zijn bijvoorbeeld- om deze etnische tolerantie te illustreren- van mening dat etnische minderheden zonder enige twijfel hun eigen cultuur mogen behouden, want dat bepaald wie ze zijn. Daarnaast vinden hoogopgeleiden het bijvoorbeeld erg belangrijk dat deze mensen kennis hebben van 'de Nederlandse taal en cultuur', zodat zij deel kunnen uitmaken van de maatschappij en betekenisvol kunnen zijn. Hoogopgeleiden hebben oog voor – en enige

kennis van- de complexiteit van culturen bijvoorbeeld wanneer het gaat om een eeuwenoude traditie als uithuwelijken of de burka. Enerzijds kan betwijfeld worden of vrouwen hier zelf voor kiezen, maar hoogopgeleiden zijn zich anderzijds terdege bewust van het feit dat dit eeuwenoude tradities zijn. Daarnaast juichen hoogopgeleiden pluriformiteit toe. Laagopgeleiden doen dit in veel mindere mate. Zij hechten meer belang aan assimilatie en hebben wederkerigheid hoog in het vaandel staan. Onder deze wederkerigheid verstaan laagopgeleiden dat etnische minderheden dankbaar moeten zijn voor de kansen die zij krijgen om in Nederland een bestaan op te bouwen. De burka keuren zij af, omdat dat indruist tegen de westerse principes. Van deze principes kunnen laagopgeleiden moeilijk afstand doen, waardoor zij moeite hebben met andere culturen, gewoontes en gebruiken. Ook benadrukken laagopgeleiden dat mensen die al in Nederland wonen voorrang hebben op etnische minderheden als het gaat om het toekennen van overheidssteun.

Laagopgeleiden vinden criminaliteit in tegenstelling tot hoogopgeleiden een groot probleem, mede omdat zij criminaliteit in hun nabije omgeving zien. Hoogopgeleiden relativeren de mate waarin criminaliteit in Nederland een probleem is. Hoogopgeleiden zijn ook kritischer dan laagopgeleiden over de berichtgeving met betrekking tot criminaliteit in de media. Laagopgeleiden zijn in tegenstelling tot hoogopgeleiden ook overtuigd van de preventieve werking die uitgaat van (strenger) straffen.

Het merendeel van de hoog- en laagopgeleiden heeft economisch progressieve opvattingen. Hoogopgeleiden erkennen de aanwezigheid van sociaal- en economisch zwakkeren in Nederland. De enige manier waarop een verzorgingsstaat goed werkt, is middels een progressief belastingsstelsel. Anderzijds erkennen hoogopgeleiden dat burgers ook een zekere eigen verantwoordelijkheid hebben. De argumentatie van laagopgeleiden volstaat met de bevinding dat de kloof tussen rijk en arm steeds groter wordt. Hoogopgeleiden zien vooral de mogelijkheden van Europese eenwording, terwijl laagopgeleiden vooral oog hebben voor de nadelen en Europese eenwording mede daardoor als een bedreiging zien. De Partij voor de Vrijheid vinden hoogopgeleiden absoluut niet constructief, ondanks dat de PVV het integratiedebat op scherp heeft gezet. Laagopgeleiden identificeren zich meer met de Partij voor de Vrijheid.

In overeenstemming met de wetenschappelijke theorieën hebben hoogopgeleiden libertaire waardeoriëntaties. Laagopgeleiden hebben op sommige thema's autoritaire waardeoriëntaties, maar zijn in sommige gevallen gematigd autoritair. Dit hangt onder andere af van de argumentatie die laagopgeleiden geven. De beschrijving van de denkbeelden van hoog- en laagopgeleiden met betrekking tot de verschillende thema's, bevestigt dat hoogopgeleiden etnisch tolerant zijn en dat laagopgeleiden etnisch intolerant zijn. De muzieksmaak van hoog- en laagopgeleiden zaait de nodige twijfel over de tolerantie van hoogopgeleiden. Hoogopgeleiden houden namelijk niet van volksmuziek, omdat zij het slechte muziek vinden van een laag niveau en zoals Andy (Ho) zegt 'Nederlandstalige muziek heeft een beetje een cultuur en ja, dat, kom ik weer met me telegraaf categorie plat vermaak zeg maar'. Het genre Nederlandstalige muziek is het minst favoriet bij hoogopgeleiden, maar behoort tot een van de meest favoriete genres van laagopgeleiden. Hoe denken hoog- en laagopgeleiden over elkaar? In de volgende paragraaf zal hier dieper op in worden gegaan.

4. Hoe denken hoogopgeleiden over laagopgeleiden?

In de vorige paragraaf zijn de denkbeelden van hoog- en laagopgeleiden met betrekking tot de culturele thema's besproken. Ook de muzieksmaak en de voorkeur voor de twee typen tv-programma's van hoog- en laagopgeleiden is uiteen gezet. De vraag die in deze paragraaf centraal staat is hoe hoog- en laagopgeleiden over elkaar denken. Na het analyseren van de onderzoeksresultaten zijn een aantal (latent) aanwezige thema's aan het licht gekomen. Deze

thema's maken inzichtelijk hoe kan worden begrepen hoe hoog- en laagopgeleiden over elkaar denken.

3.1 Dubbele hermeneutiek

Hoe denken hoogopgeleiden over laagopgeleiden en hoe kan dit begrepen worden? Er is een tweetal termen dat de boventoon voert. Stefanie (Ho) 'dat zijn dus mensen die ook weer bangig zijn... angstig voor iets wat ze niet kennen'. Het merendeel van de hoogopgeleiden deelt deze mening en vindt laagopgeleiden angstige mensen.

Simon (Ho): *'Dat is het bekende principe onbekend maakt onbemind, wat de boer niet kent dat vreet die niet'*

Hoogopgeleiden vinden laagopgeleiden angstige mensen. De quote van Simon is illustratief voor een breder gedeeld gedachtegoed onder hoogopgeleiden, laagopgeleiden zijn namelijk bang voor het 'onbekende' of voor het 'vreemde'. Deze angst is niet de enige angst van laagopgeleiden. Jaap (Ho) vindt laagopgeleiden 'bange mensen, ze zijn bang, ze willen hun eigen identiteit beschermen en behouden'. Ron zegt hier het volgende over:

Ron(Ho): *'Omdat ze zich, omdat ze bang zijn dat de oud Hollandse gezelligheid, wat dat ook moge zijn, dat die er een beetje aan gaat. Ja god, je kan niet op een volksfeest komen of daar staat ook iets te pruttelen wat jij niet lekker vindt ruiken en ja god, alles moest maar kunnen....daar heeft het allemaal mee te maken'*

Laagopgeleiden zijn bang om 'de Nederlandse normen en waarden, cultuur en identiteit' te verliezen, wat die cultuur en identiteit ook moge zijn blijft even in het midden. Deze angst voor verlies of erosie hiervan leidt er volgens hoogopgeleiden toe dat laagopgeleiden krampachtig 'de Nederlandse identiteit' beschermen. Laagopgeleiden zijn volgens hoogopgeleiden ook bang voor andere religies. Ilona (Ho) 'ook heel veel angst om religie, dat de islam gaat overheersen en uh...die denken heel anders'.

Ron (Ho): *'Uhm...ja veel mensen zijn dan bang dat ze toch een soort machtsblok gaan vormen...Ik denk dat het voornamelijk gaat om...het feit dat ze het idee hebben dat als die mensen bij elkaar komen in die moskeeën, maken ze afspraken met elkaar. Het is gewoon angst voor een groep die zich te sterk organiseert en die dus als een machtsblok vanuit de samenleving zou kunnen opereren, waar zij geen vat op hebben, omdat zij niet goed georganiseerd zijn'*

Het bovenstaande citaat is overkoepelend voor de angst die hoogopgeleiden aan laagopgeleiden toeschrijven. Laagopgeleiden zijn bang dat mensen met andere culturen – in het bijzonder de islam- zich dusdanig organiseren dat daar geen grip meer op is.

Verlies van bezittingen is ook iets waar laagopgeleiden bang voor zijn volgens hoogopgeleiden. Simon (Ho) 'het zijn mensen die angstig zijn. Ze zijn alleen maar bang dat ze hun eigen positie verliezen, of dat zij iets in moeten leveren'. Of zoals Ilona (Ho) verwoordt 'ja angst..ik denk echt dat ze bang zijn dat de pot op is..dat de...dat we niet met elkaar hier kunnen leven, omdat er te weinig geld is'. De kans dat het laagopgeleiden treft achten hoogopgeleiden namelijk zeer reëel.

Naast angstige mensen, vinden hoogopgeleiden laagopgeleiden ook ongeïnformeerde mensen. Hoogopgeleiden gebruiken verschillende termen en manieren om die ongeïnformeerde aan te duiden.

Stefanie (Ho): *'Ik denk wel dat er veel mensen zijn die...onwetend zijn op alle vlakken...ik bedoel, dat is net zoals met die hoge gevangenisstraffen in plaats van taakstraffen, mensen die dat roepen, dat die niet weten dat uit heel veel onderzoek is gebleken dat een taakstraf uiteindelijk toch zorgt voor minder recidive en dat dat toch is waar je naar streeft en.....als je dat niet weet...dan klinkt het heel aannemelijk als iemand zegt hogere straffen'*

Zoals het citaat van Stefanie laat zien, vinden hoogopgeleiden dat laagopgeleiden onwetend zijn. Die onwetendheid die hoogopgeleiden aan laagopgeleiden toeschrijven maakt de denkwijze van laagopgeleiden begrijpelijker voor hoogopgeleiden. Zo zegt Jaap (Ho) ⁴als ze verder denken, dan weten ze dat dat soort maatregelen niks bijdragen aan het goed regeren van een land, dat het totaal geen zin heeft'.

Andy (Ho): *'Omdat dat denk ik voor veel mensen uh...te moeilijk te bevatten is wat er nog meer is buiten hun eigen kleine wereldje, omdat hun eigen kleine wereldje, de supermarkt die ze kennen en de camping waar ze elk jaar heen gaan, dat is veilig, dat weet je en wat zich in de grote boze wereld allemaal afspeelt, waarom uhm..mensen in India met stof gaan gooien en weet ik het allemaal...'*

Het beperkte denkvermogen van laagopgeleiden draagt er aan bij dat het voor hen moeilijk te bevatten is wat er zich in de wereld allemaal afspeelt. Elvia (Ho) denkt daar ook zo over 'uhm...omdat ze naar mijn idee niet in de echte wereld leven, of we het nu willen of niet, er komen andere culturen hier en dat mengt gewoon'. Hoogopgeleiden denken dus dat laagopgeleiden zich niet veel verder verplaatsen dan binnen hun eigen regio. Dit draagt ook bij aan hun onwetendheid.

Die ongeïnformeerde, onwetendheid en de 'kleine' sociale wereld waarin het leven van laagopgeleiden zich afspeelt leidt er volgens hoogopgeleiden toe dat laagopgeleiden er onrealistische en naïeve denkbeelden op na houden. Elvia (Ho) 'het is een illusie, want je stapt op je fiets, gaat je wijk uit en daar is het pluriform, maar goed als jij je daar prettig bij voelt, alleen dan denk ik echt dat het, ook dat heel naïef is en niet realistisch'.

Andy (Ho): ⁵*'Zij hebben vaak een bepaald beeld van hoe de 'Nederlandse cultuur' dan zou moeten zijn en dan denk ik nou...sorry, maar ik ben ook geen klompdansende Volendammer die alleen maar kaas eet uhm..dus ik denk dat wat men de Nederlandse cultuur beschouwt, dat dat allemaal wel meevalt met hoe Nederlands dat echt is'*

Het citaat van Andy laat zien dat hoogopgeleiden vinden dat laagopgeleiden opvattingen en denkbeelden hebben die totaal niet in overeenstemming zijn met 'de werkelijkheid'. Ook vinden hoogopgeleiden dat laagopgeleiden ongenueanceerd zijn. Elvia (Ho) 'ja, ik vind het recht toe recht aan. Als je het op die manier zegt hebben ze veel te ongenueanceerd naar het integratievraagstuk gekeken'.

Hoogopgeleiden vinden laagopgeleiden ook niet betrokken. Jaap (Ho) 'ja, ik vind het iets minder betrokken personen...ja...de.....boeit mij het wat mensen. Ja..die mensen die kan het geen ruk schelen wat er gebeurt'.

⁴ Met 'ze' doelt Jaap op PVV- aanhangers.

⁵ Met 'zij' verwijst Andy naar mensen die de overtuiging hebben dat etnische minderheden zich volledig moeten aanpassen aan 'de Nederlandse taal en cultuur'.

Er is nu beschreven hoe hoogopgeleiden denken over laagopgeleiden. De beschrijving van de denkbeelden van hoogopgeleiden over laagopgeleiden geven een eerste indicatie.

Hoogopgeleiden vinden laagopgeleiden angstige en ongeïnformeerde mensen. Wat blijkt uit de beschrijving van de onderzoekresultaten is dat hoogopgeleiden constant de al eerder geïnterpreteerde werkelijkheid interpreteren. De werkelijkheid die hoogopgeleiden interpreteren is in dit geval de werkelijkheid van laagopgeleiden. Dit wordt ook wel dubbele hermeneutische kennisopvatting genoemd. Hoogopgeleiden proberen op die manier de werkelijkheid- van in dit geval laagopgeleiden- te begrijpen en te duiden (Dom, 2005).

Deze dubbele hermeneutiek leidt ertoe dat hoogopgeleiden aan de hand van hun interpretatie ten eerste kunnen beargumenteren waarom zij laagopgeleiden bange mensen vinden. Laagopgeleiden zijn namelijk bang voor andere gewoontes, culturen en gebruiken, bang dat 'de Nederlandse normen en waarden' - wat dat ook moge zijn- afbrokkelen, bang om hun baan te verliezen, bang voor verlies van bezittingen, bang om meer te moeten gaan betalen, bang voor criminaliteit en verval, angst voor 'het onbekende' en bang om de controle over andere groepen te verliezen.

Ten tweede draagt die dubbele hermeneutische kennisopvatting die hoogopgeleiden constant toepassen eraan bij dat hoogopgeleiden de denkbeelden en opvattingen van laagopgeleiden voor zichzelf verklaren en inzichtelijk maken. Naast angstige mensen, vinden hoogopgeleiden namelijk dat laagopgeleiden ook ongeïnformeerd zijn. Laagopgeleiden hebben volgens hoogopgeleiden een beperkte sociale wereld en zijn onwetend. Deze twee factoren dragen er volgens hoogopgeleiden aan bij dat laagopgeleiden er onrealistische en naïeve denkbeelden op na houden die totaal niet stroken met 'de werkelijkheid'.

Samenvattend interpretern hoogopgeleiden constant een al eerder geïnterpreteerde werkelijkheid. Dit leidt er in dit geval toe dat hoogopgeleiden kunnen beargumenteren waarom zij vinden van laagopgeleiden wat ze vinden. Ook draagt die dubbele hermeneutische kennisopvatting eraan bij dat hoogopgeleiden de opvattingen en denkbeelden van laagopgeleiden voor zichzelf inzichtelijk kunnen maken.

3.2 Distinctie

Het volgende thema dat latent aanwezig is in de onderzoeksresultaten, is distinctie van hoogopgeleiden door morele oordelen over laagopgeleiden.

Hoogopgeleiden onderbouwen en beargumenteren constant waarom zij iets vinden. Laagopgeleiden beargumenteren hun opvattingen en denkbeelden in de ogen van hoogopgeleiden veel minder en daarom vindt Daan (Ho) het volgende van laagopgeleiden 'vind ik vaak hele domme mensen, omdat die mensen vaak niet goed nadenken over onderwerpen en daar hebben ze dan vaak snel een mening over, maar dat kunnen ze vaak niet goed onderbouwen'. Laagopgeleiden kunnen hun denkbeelden en opvattingen vaak niet goed onderbouwen, daarom vinden hoogopgeleiden laagopgeleiden dom. In de ogen van hoogopgeleiden roepen laagopgeleiden vaak maar wat, zonder daar echt over nagedacht te hebben, of zij kunnen hun uitspraak niet (voldoende) onderbouwen.

Hoogopgeleiden vinden laagopgeleiden ook kortzichtig. Elvia (Ho) 'die kijken vooral in het hier en nu, die hebben geen toekomstvisie'. en Dirk (Ho) 'ik vind dat de argumenten van die mensen kortzichtig zijn en te veel op de korte termijn en ik kijk liever naar de lange termijn'. Laagopgeleiden kijken vooral naar het hier en nu en niet naar de lange termijn, daarom vinden hoogopgeleiden laagopgeleiden kortzichtig.

Andy (Ho): *‘Uhm...ja, ik heb het idee dat die mensen ook vaak niet weten waar ze het over hebben. Ik heb vaak het idee dat, hoe uh...lager mensen zijn opgeleid en hoe lager zij op de economische schaal staan, hoe harder ze roepen van ‘we hebben geen buitenlanders meer nodig’, maar dat ze er eigenlijk nooit echt goed over na hebben gedacht’*

Bovenstaand citaat laat een andere reden zien waarom hoogopgeleiden, laagopgeleiden kortzichtig vinden. Laagopgeleiden zijn namelijk snel geneigd om uitspraken te doen, maar hebben over die uitspraken in de ogen van hoogopgeleiden niet voldoende nagedacht en weten eigenlijk niet waar ze het over hebben.

Jaap (Ho): *‘Ja, beetje blij gedoe, verplicht gezellig gaan doen...Tè blij volk, tè blij gewoon, gaan ze daar lekker met z’n allen staan, bier drinken, een arena vol....en iedereen doet wat die vier homo’s doen op het podium en als die zeggen dat je in goud met wit moet komen, komen ze in goud met wit’*

Simon (Ho): *‘Ook een beetje kritiekloze mensen die het allemaal wel best vinden en een beetje brallen en daarmee eigenlijk ook heel veel angst dempen bij zichzelf. De boel nalopen is namelijk ook een manier om die angst te dempen, dan ben je er even niet meer bij zeg maar, of verschuif je het’*

Bovenstaande citaten van Jaap en Simon (Ho) illustreren wat hoogopgeleiden vinden van mensen die van volkszangers houden. Hoogopgeleiden vinden die mensen namelijk kritiekloos, mede omdat zij kuddegedrag vertonen. Hoogopgeleiden denken dat laagopgeleiden van dit genre houden vanwege de (sub)cultuur er omheen. Volgens Stefanie (Ho) zoeken mensen die sfeer op ‘lekker Hollands’, een ‘Ik hou van Holland’ sfeertje. Mensen zoeken dat op denk ik...’ en Andy (Ho) ‘nou, het helpt denk ik dat ze het kunnen verstaan. Uhm...wat je vaak wel ziet en dat is denk ik..uhm...heel veel van die typen Nederlandse muziek....Jan Smit, Nick en Simon...dat is ook heel erg dat samenhorigheidsgevoel en we lopen inderdaad allemaal op klompen en het veilige Nederland wordt daar in geschetst met de Molen en de dorpsgevoelens’.

Uit bovenstaande citaten blijkt dat hoogopgeleiden wederom interpreteren waarom laagopgeleiden van Nederlandstalige muziek houden. Laagopgeleiden zoeken namelijk dat samenhorigheidsgevoel, Nederlanders onder elkaar. Dat neemt niet weg dat zij mensen die dat doen kritiekloos vinden.

Hoogopgeleiden omschrijven aan de hand van muzieksmaak, dat volksmuziek niet iets van hun ‘niveau’ is. Hoogopgeleiden hebben niets met die muziek. Waar Dirk (Ho) het heeft over ‘niveau’, heeft Daan (Ho) het over ‘ordinair’.

Jaap (Ho): *‘Ik wil niet zo zijn als zij..Het is niet van mij niveau, van mijn kaliber....met z’n allen een bepaald soort gedrag, over het algemeen slechte muziek...’*

Andy (Ho): *‘Bijvoorbeeld de toppers, dat vind ik helemaal niks.. Dat is zeg maar die Rene Froger, Glossy of Telegraaf stijl waar 43 jarige moeders helemaal los staan te gaan..dan denk ik van...ja sorry, maar dit zou hopelijk niet de Nederlandse cultuur moeten zijn...is dit nou het Nederlandse lied...dan ik nee...nou niet echt, dit is niet voor mij!’*

Dirk (Ho): *‘Uhm...het zijn vaak hele verschrikkelijke mensen die zangers...Heel ordinair en de muziek zelf is ook vrij eenvoudig...doe wat meer moeite. Ik bedoel, vaak hebben die mensen wel een mooie stem, ze kunnen ook echt wel wat, ze doen er alleen zo weinig mee en ook nog van die stomme melodieën’*

Hoogopgeleiden is tot slot gevraagd het type mensen te omschrijven dat volgens hen van Nederlandstalige muziek houdt. Onderstaande citaten geven een indicatie van de gegeven antwoorden.

Andy (Ho): *‘Ja...zo’n iets wat te dikke laag opgeleide moeder die helemaal vanuit haar tenen staat mee te zingen met Rene Froger en dan ja...wat vind ik van die mensen..kneuterig, bijna zielige dat je denkt ach mens...’*

Elvia (Ho): *‘Uhm...ja ik denk toch mensen die van meezingers houden, domme meezingers. Ik weet het niet zeker, maar toch niet altijd erg hoog opgeleid...Nou als ik wel eens zo’n scene zie op tv waar al die mensen bij elkaar zijn en waar geïnterviewd wordt, ja...dan heb ik de conclusie getrokken dat dat geen hoog opgeleide mensen zijn...het is gewoon niet mijn muziek, domme meezingers’*

Ilna (Ho): *‘Nou ja..als ik die beelden zie, want dat zie je natuurlijk als je amusement kijkt haha...dan zie ik..ja van die uh..ja, zwaar opgemaakte hoog geblondeerde dames, die dat heel erg leuk vinden’*

Volgens Bryson wordt culturele smaak gebruikt om symbolische grenzen te trekken tussen henzelf en ‘people they dislike’, om maar in de termen van Bryson te spreken (Bryson, 1996: 884). De opvatting van Bourdieu ligt in lijn met die van Bryson. Smaak wordt namelijk ook volgens Bourdieu door hoogopgeleiden als middel ingezet om andere ‘klassen’ op afstand te houden. Het gebrek aan goede smaak wordt gebruikt om mensen uit lagere milieus buiten de eigen elitaire kring te houden. ‘Zo hangen distinctie en distantie nauw met elkaar samen en blijven ze ook met elkaar samenhangen. Ze versterken elkaar: distinctie door distantie, distantie door distinctie’ (De Jong, 1997:347). Bourdieu en Bryson zijn het er dus over eens dat smaak de basis is om uit te sluiten. Waar het bij Bourdieu om een gebrek aan ‘goede’ smaak gaat als basis om uit te sluiten, richt Bryson zich op de tolerante muzieksmaak als basis om uit te sluiten. De bekendheid van hoogopgeleiden met diverse culturele stijlen is namelijk een soort cultureel kapitaal wat zij gebruiken om uit te sluiten. Deze exclusie is voor hoogopgeleiden belangrijker dan voor laagopgeleiden, waardoor hoogopgeleiden hier ook meer nadruk op leggen. Die morele oordelen die hoogopgeleiden (in)direct hebben over laagopgeleiden is dus een manier om zich van hen te distantiëren. Jaap (Ho) zegt op een gegeven moment het volgende wanneer hem de vraag wordt voorgelegd wat hij van volksmuziek vindt ‘het is niet van mij niveau, van mijn kaliber’. Dit is een goede weergave van de distantie die hoogopgeleiden aan de hand van smaak proberen te bewerkstelligen.

5. Hoe denken laagopgeleiden over hoogopgeleiden?

Een tweede vraag die beantwoord dient te worden is hoe laagopgeleiden over hoogopgeleiden denken. Er zijn ook hier weer twee thema’s uit de onderzoeksresultaten op te maken die latent aanwezig zijn. Zo zien laagopgeleiden hoogopgeleiden enerzijds als sociale mensen, maar anderzijds als egoïstisch.

Laagopgeleiden zien hoogopgeleiden als sociale mensen. Anke zegt daarover het volgende:

Anke (Lo): *‘Een sociaal mens...die het beste voor hebben met mensen en weten dat we in een multicultureel land leven. Die vinden wel dat mensen gestraft moeten worden, maar dat ze vooral begeleid moeten worden om een daad te voorkomen’*

⁶ Een sociaal mens, zo omschrijft Anke mensen die vinden dat etnische minderheden hun eigen taal en cultuur mogen behouden en die niet voor strenger straffen zijn.

Laagopgeleiden zien hoogopgeleiden als sociale mensen. Hoogopgeleiden hebben voldoende kennis van de maatschappij volgens laagopgeleiden, maken geen onderscheid en hebben het beste voor met een ieder. Deze kennis komt volgens Naomi onder andere voort uit hun interesse voor bijvoorbeeld cultuur. Zo vindt Naomi (Lo) hoogopgeleiden ‘mensen die zich interesseren in andere culturen en daar ook zelf iets voor willen doen, die gemotiveerd zijn daarin’. Gepaard met deze interesse gaat ook de betrokkenheid van hoogopgeleiden.

Hans (Lo): *‘Niet de toppers, maar de tobbers....haha. ⁷Mensen die zich wel wat aantrekken van wat er in de wereld gebeurt. De wat meer betrokken mensen, ja...mensen die wat meer van de wereld willen weten’*

Laagopgeleiden vinden hoogopgeleiden ook betrokken. Betrokken omdat zij zich wat aantrekken van wat er in de wereld gebeurt. Mike (Lo) ‘ze willen iedereen een eerlijke kans geven’. Hoogopgeleiden wisselen graag ideeën uit met anderen over allerlei zaken die spelen in de wereld.

Annemarie (Lo): *‘Tolerant! Dat heeft toch ook te maken met een stukje gevoel naar het individu toe. Mensen die zich in een verhaal verdiepen hebben dat denk ik....niet gewoon weer die massa volgen, van het mag niet. Ja en ook een beetje nadenken, of in de situatie kunnen verplaatsen waarom iemand zo doet, er is altijd een oorzaak, een waarom’*

Laagopgeleiden geven aan hoogopgeleiden dus te zien als sociale en tolerante mensen. Sociaal, omdat zij betrokken zijn en geïnteresseerd in andere culturen en weten wat er zich allemaal in de wereld afspeelt. De twee factoren betrokkenheid en interesse dragen er volgens laagopgeleiden aan bij dat hoogopgeleiden tolerante mensen zijn. Hoogopgeleiden hebben ook kennis van bijvoorbeeld de multiculturele samenleving, maken geen onderscheid en geven iedereen een eerlijke kans. Dit zijn vooral de positieve eigenschappen die laagopgeleiden aan hoogopgeleiden toeschrijven. Laagopgeleiden denken dus op een manier over hoogopgeleiden die in overeenstemming is met de theorie, namelijk als etnisch tolerant.

Laagopgeleiden zien hoogopgeleiden toch ook als egoïstische mensen Naomi (Lo) ‘omdat het ze⁸ niet zoveel kan schelen hoe de maatschappij wordt, ze zijn veel met zichzelf bezig’.

Desiree (Lo): *‘Omdat die⁹ ...denk ik toch het bezwaar er niet van inzien dat we¹⁰ erop achteruit gaan als die mensen¹¹ hier zouden komen. Omdat zij¹² het toch goed hebben en vanuit hun eigen belang denken, omdat die....het zal hen niet boeien of alles hierheen komt, omdat zij er toch niet op achteruit gaan en voor hen alleen maar voordelen heeft. Het belemmert hen niet, ik denk dat zij¹² zo egoïstisch zullen denken’*

Bovenstaand citaat van Desiree illustreert dat laagopgeleiden hoogopgeleiden als egoïstisch zien. Zij hebben in de ogen van laagopgeleiden een dusdanige positie, waardoor zij niet snel nadelige gevolgen zullen ondervinden van bepaalde maatregelen of gebeurtenissen. De toenemende criminaliteit die laagopgeleiden ervaren illustreert dit. Laagopgeleiden zien

⁷ ‘Mensen’ verwijst naar mensen die veelal informatieve programma’s kijken.

⁸ ‘Ze’ verwijst naar mensen die vinden dat criminaliteit in Nederland geen groot probleem is.

⁹ ‘Die’ slaat op mensen die voorstander zijn van Europese eenwording.

¹⁰ ‘We’ slaat mensen die rechtmatig in Nederland wonen en verblijven.

¹¹ ‘Die mensen’ verwijst naar werkmigranten uit de MOE- landen (Midden- en Oost Europa).

¹² ‘Zij’ slaat op mensen die voorstander zijn van Europese eenwording.

hoogopgeleiden als volgt: Anke (Lo) ‘mensen die zich in een omgeving bevinden met weinig criminaliteit...’ Het citaat van Hans spreekt voor zich:

Hans (Ho): *‘Die mensen is waarschijnlijk nooit wat overkomen. Ja...die zullen niet veel met criminaliteit te maken hebben, die wonen waarschijnlijk in gebieden waar geen criminaliteit heerst, althans geen grote criminaliteit en die denken van nou, zal allemaal wel mee vallen’*

Laagopgeleiden is ook gevraagd om een type mensen te omschrijven bij de tegenovergestelde denkbeelden. Er was een aantal termen dat de boventoon voerde. Nick (Lo) benoemt een term ‘ik denk de rijke mensen met een goede baan, die gestudeerd hebben enzo..ja, dan komen we weer bij de zakenmannetjes’. Deze mensen hebben volgens Hans (Lo) een doel ‘die willen elke keer maar hoger, meer hebben en zijn daar mee bezig’.

Desiree (Lo): *‘Ja..dat zijn van die mensen die....die....dat heb dan niks met de muziek te maken hoor, maar dat zijn van die mensen...kijk mij nou en me kinderen hebben dit en dit gestudeerd...en me kinderen hebben dat en we hebben het goed voor elkaar en de burens hebben dit en dat...en wij hebben dit...huhu...ik weet niet of ik wel denk dat die mensen¹³ het zijn....ja, dat is meer een gevoel...’*

3.3 Laagopgeleiden voelen de distinctie van hoogopgeleiden

In de vorige paragraaf is uiteengezet dat hoogopgeleiden morele oordelen gebruiken om zich te distantiëren van laagopgeleiden. Onderstaand citaat laat zien dat laagopgeleiden die distinctie voelen

Naomi (Lo): *‘Omdat ik me..zelf dan toch zoiets heb van, ik ben maar een klootjesvolk en dan komt die jongen hier binnen en die heeft het helemaal gemaakt en die, wat zal die dan wel niet van ons vinden, een beetje meer dat ja’*

Michiel en Nick voelen ook een afstand met hoogopgeleiden op basis van hun opleidingsniveau. Michiel (Lo) ‘als zij¹⁴ me maar niet gaan zien als een of andere asociale die lager is dan zij zijn, dat ze uit de hoogte gaan doen omdat jij niks hebt, daar kan ik niet tegen, dan ben ik zo weer weg. Je bent allemaal een en hetzelfde, dus dan hoeft je niet te doen alsof je beter bent....omdat je¹⁵ een paar diplomaatjes meer hebt, ik ben dan waarschijnlijk weer gelukkiger dan jij denk ik maar, anders zou je je er niet zo mee bezig houden’ en Nick (Lo) ‘opleidingsniveau maakt mij niks uit, maar meestal maakt hun dat wel uit denk ik. Die denken dan van..ga niet met zo’n domme kerel zitten, toch...’

Laagopgeleiden ervaren en voelen die afstand tussen hen en hoogopgeleiden. Waar laagopgeleiden ook niet van houden is als hoogopgeleiden gaan pronken met wat ze hebben, want dat hebben zij ervaren, zo ook Desiree (Lo) ‘als het klikt en ze¹⁶ zouden niet te macho gaan doen van kijk ik heb geld.’ Annemarie (Lo) denkt er op een soortgelijke manier over ‘vaak moet zo ten toon worden gesteld hoe goed ze het hebben en dat is dan bij hun allemaal goed en ja, dan gaan bij mij altijd m’n haren overeind staan, dan ga ik het tegenovergestelde doen, ja afzetten!’.

¹³ ‘Die mensen’ slaat op mensen die van klassieke muziek houden.

¹⁴ ‘Zij’ verwijst naar hoogopgeleide burens.

¹⁵ ‘Je’ verwijst naar hoogopgeleide burens.

¹⁶ ‘Ze’ verwijst naar hoogopgeleide burens.

De poging van hoogopgeleiden om zich te distantiëren van laagopgeleiden, ervaren laagopgeleiden. Volgens Bourdieu is de ‘hoge cultuur’ erin geslaagd haar visie op kunst en cultuur uit te roepen tot de enige juiste visie. ‘De mensen uit de lagere klassen weten wel van het bestaan van heilig verklaarde kunst, maar houden zich er verre van. Het overgrote deel van hen mijdt musea alsof het leprozenhuizen zijn. Zelfs als de toegang gratis is, komen ze nog niet kijken. Ze hebben voor zichzelf besloten dat kunst niets voor hen is. Om dat te onderstrepen zetten ze zich er tegen af, met name tegen de abstracte schilderkunst’. (De Jong, 1997:343). Het citaat van Annemarie (Lo) illustreert die afkeer van laagopgeleiden jegens hoogopgeleiden- waar Bourdieu het ook over heeft- goed.

6. Twee werelden

Pas aan het eind van de interviews zijn de termen hoog- en laagopgeleid gevallen. De hoogopgeleide respondenten is op de man af gevraagd of zij op visite zouden gaan als zij laagopgeleide burens zouden hebben. Ook is hen gevraagd wat ze ervan zouden vinden als hun zoon of dochter met iemand thuis zou komen die laag is opgeleid. Aan laagopgeleiden is uiteraard het omgekeerde gevraagd.

Hoogopgeleiden vinden dat laag opgeleid zijn niet zoveel zegt over een persoon. Iemand kan namelijk laag opgeleid zijn, maar over heel veel andere kwaliteiten beschikken. Stefanie (Ho) zegt daarover het volgende, ‘nou ja goed...het laag opgeleid zijn dat gaat natuurlijk om z’n papieren en als dan blijkt dat het een hele slimme jongen is met inzicht en weet ik wat allemaal...verandert het dat natuurlijk wel een hoop’. Dirk heeft een soortgelijke redenatie.

(Dirk (Ho): *‘Maar ik zou wel aandacht hebben voor die persoon en kijken wat kan die nu. Is het iemand die niet naar de Universiteit is gegaan maar wel wat kan, wel slim is, wel nadenkt...en ook initiatieven onderneemt in zijn leven, hè dat is gewoon een prima persoon...zou ik prima vinden. Als het een of ander lui iemand is die helemaal niks van zijn leven maakt, geen uitdagingen zoekt, zijn best niet doet...ja, dan is het een verkeerd persoon’*

Hoogopgeleiden houden dus een slag om de arm, laagopgeleid zijn is namelijk één criterium, maar het zegt volgens hen verder niet veel. Laag opgeleid zijn zegt namelijk niets over eventuele aspiraties, ambities of kwaliteiten die iemand heeft. Mocht iemand laagopgeleid zijn en geen ambities of kwaliteiten hebben, dan zouden hoogopgeleiden er meer problemen mee hebben als hun zoon of dochter een laag opgeleide vriend(in) zou hebben. Bovenstaand citaat van Dirk illustreert dit. Elvia (Ho) zegt daarover het volgende ‘ja...als het gaat om kennis en intellectuele voeding, zou ik dat een gemis vinden. Ik denk dat het noodzakelijk is voor het slagen van een relatie dat je op intellectueel terrein toch wel een beetje in elkaars buurt zit’. Onderstaand citaat van Andy sluit deels aan op wat Elvia zegt, maar Andy gaat verder in zijn argumentatie dan Elvia.

Andy (Ho): *‘Ik denk dat nouja...juist ook om die reden, dat je¹⁷ andere denkbeelden hebt, anders in het leven staat, dat dat een reden is waarom het niet vaak gebeurt dat je heel ver buiten je eigen ja..hoe noem je dat klasse is een beetje beladen woord, buiten je sociaal-economische status uh...een partner vindt’*

Er zijn echter ook hoogopgeleide respondenten die er niets van vinden. Zij zijn van mening dat zij niets te zeggen hebben over het leven van hun zoon of dochter. Het is namelijk ook belangrijk dat zij gelukkig zijn. Desalniettemin geven hoogopgeleiden aan dat zij als ouders

¹⁷ ‘Je’ slaat op hoogopgeleiden in zijn algemeenheid.

een goede toekomst willen voor hun kinderen en hoger opgeleiden hebben een grotere kans op een goede baan, wat een beter toekomstperspectief met zich meebrengt en dat is toch wat ouders willen voor hun kinderen, een goede toekomst.

Onder laagopgeleiden zijn er twee kampen te onderscheiden. Enerzijds is er een groep laagopgeleiden die het erg positief zou vinden als hun zoon of dochter met een hoog opgeleide vriend(in) zou thuiskomen. Anke (Lo) zegt daarover het volgende 'je hebt dan wel een gerust hart, omdat ze een grotere kans hebben op een goede baan als je goed bent geschoold' en zoals Mike (Lo) zegt 'ja, je wilt toch een goede toekomst voor je eigen dochter en ja, met een goed diploma heb je meer kans op een goede toekomst, die verdienen ook beter'. Anderzijds is er een groep die daar geen uitgesproken mening over heeft.

Hoogopgeleiden geven vrijwel allemaal aan dat zij bij hun laagopgeleide burens op visite zouden gaan. Hoogopgeleiden staan dus wel open voor een bezoekje. Voor alle hoogopgeleiden geldt wel dat daar een maar aan verbonden is.

Andy (Ho): *'Ik denk wel dat uhm...dat het over het algemeen minder vaak voorkomt dat je een goede persoonlijke band met iemand kan opbouwen, die zo ver buiten jouw status valt. Dus in eerste instantie kom je binnen en is het hartstikke leuk en gezellig en als het heel gezellig blijkt te zijn, dan blijf je dat doen, maar ik verwacht haast als dat jij het hebt over ja, ik ga naar Toscane toe en ik heb een fietsplan van de zaak en ik zit in schaal dertien en een auto van de zaak en tegenover je zitten mensen te vertellen, ja ik vond het wel lastig..ik had deze week nog maar honderdzestig euro voor vijf mensen, drie weken boodschappen...ik weet effe niet..ik denk dat je dan in dusdanige andere werelden leeft, dat dat het contact niet gemakkelijk is. Heel overdreven gezegd, ik ben niet tegen arme of domme mensen ofzo..het is meer dat..ik heb gewoon niet zo vaak een band met dat soort mensen'*

Veel hoogopgeleiden geven aan dat zij geen goede band hebben, of zouden krijgen met hun laagopgeleide burens, omdat laagopgeleiden andere denkbeelden en interesses hebben waardoor er minder raakvlakken zijn. Het feit dat er minder gedeelde interesses en denkbeelden zijn maakt voor hoogopgeleiden dat er minder snel een goede (vriendschaps)band zal groeien. Stefanie (Ho) zegt bevestigend 'in de praktijk blijkt dat ik helemaal niet zoveel vrienden heb die laag opgeleid zijn'. Voor Jip (Ho) geldt hetzelfde 'ik heb alleen maar, echt hoog opgeleide mensen om me heen, dat slaat echt nergens op'.

Laagopgeleiden zijn net als hoogopgeleide wat terughoudender. Ook in dit geval zijn er twee groepen te onderscheiden. Enerzijds is er een aantal laagopgeleiden dat zegt dat zij absoluut op visite zouden gaan als het leuke of aardige mensen zijn. Voor hen doet opleidingsniveau er niet toe. Anderzijds is er een groep laagopgeleiden die wat terughoudender zijn. Zo zegt Nick (Lo) 'opleidingsniveau maakt mij niks uit, maar meestal maakt hen dat wel uit denk ik. Die denken dan van..ga niet met zo'n domme kerel zitten, toch...'. Laagopgeleiden zijn wat terughoudender omdat zij denken dat hoogopgeleiden hen als minderwaardig zien, omdat zij niet zo hoog zijn opgeleid.

Hoogopgeleiden vinden het erg belangrijk dat er gedeelde interesses en denkbeelden zijn om een band met iemand op te kunnen bouwen. Daarvan uitgaande, zegt opleidingsniveau niet zo heel veel, omdat iemand andere kwaliteiten kan hebben. Dit belang van gedeelde denkbeelden gaat zowel voor een vriendschapsrelatie, als partnerschap op. Opvallend is dat hoogopgeleiden in hun oordeel over een eventuele laagopgeleide vriend(in) terughoudender zijn dan wanneer het om de relatie met de burens gaat.

Laagopgeleiden zijn wat minder uitgesproken in hun voorkeuren dan hoogopgeleiden. Een hoogopgeleidingsniveau relateren zijn vaak aan een goede toekomst. Een goede toekomst willen hoog- en laagopgeleiden beiden voor hun zoon of dochter. Laagopgeleiden zijn makkelijker als het gaat om een bezoekje aan de burens, als het gezellig mensen zijn. Zij moeten hen alleen niet als ‘minderwaardig’ zien.

De kloof tussen hoog- en laagopgeleiden groeit. Deze kloof is niet alleen sociaal-economisch of sociaal- cultureel, maar ook sociaal- fysiek (Bovens & Wille, 2011:117). Wat uit de bovenstaande resultaten blijkt, is dat hoogopgeleiden voornamelijk kritisch en afhoudend zijn in het contact met laagopgeleide burens, andersom is dat minder het geval. Laagopgeleiden voelen wederom die afstand en zijn bang om afgewezen te worden door hoogopgeleiden. Weer een motivatie om de tolerantie van hoogopgeleiden ten aanzien van laagopgeleiden in twijfel te trekken.

5. Conclusie:

Het doel van deze studie was om inzicht te krijgen in de denkbeelden van hoog- en laagopgeleiden over elkaar. Onderzoek heeft uitgewezen dat culturele thema's zoals multiculturalisme, ethnocentrisme en individuele vrijheid het middelpunt vormen van een cultureel conflict tussen hoog- en laagopgeleiden. De opvattingen van hoog- en laagopgeleiden polariseren sterk op deze culturele thema's (Kemmers, 2010 en Bovens & Wille, 2011). Het is dus een strategische keuze om deze culturele thema's als leidraad te nemen om te achterhalen hoe hoog- en laagopgeleiden over elkaar denken.

Hoogopgeleiden worden vaak als tolerant en libertair gezien, terwijl laagopgeleiden als intolerant en autoritair worden beschouwd (Houtman, 2000 en Flanagan & Lee, 2003). Bryson (1996) en Kemmers (2010) zetten hun vraagtekens bij de tolerantie van hoogopgeleiden jegens laagopgeleiden. Vooralsnog is er geen kwalitatief wetenschappelijk onderzoek gedaan naar de onderzoeksvraag hoe hoog- en laagopgeleiden over elkaar denken. Vandaar dat de focus in dit onderzoek ligt op het inzichtelijk maken van de denkbeelden van hoog- en laagopgeleiden over elkaar.

In de wetenschappelijke literatuur is altijd verondersteld dat hoogopgeleiden tolerant zijn en libertaire waardeoriëntaties hebben. Laagopgeleiden zijn intolerant en hebben autoritaire waardeoriëntaties. Uit de onderzoeksresultaten blijkt dat een vergelijkbare conclusie kan worden getrokken. Uit de onderzoeksresultaten blijkt bijvoorbeeld dat hoogopgeleiden voor Europese eenwording zijn, vinden dat er meer asielzoekers moeten worden toegelaten in Nederland en zij zien pluriformiteit als een verrijking. Voor laagopgeleiden geldt het tegenovergestelde. De theoretische vooronderstelling van Houtman (2000), Kemmers (2010) en Bovens en Wille (2011) is bevestigd. Hoogopgeleiden kunnen op basis van de onderzoeksresultaten als progressief en etnisch tolerant worden bestempeld en laagopgeleiden als autoritair en etnisch intolerant.

Maar hoe denken hoogopgeleiden en laagopgeleiden nu over elkaar? Zijn hoogopgeleiden ook tolerant naar laagopgeleiden? Hoogopgeleiden vinden laagopgeleiden vooral angstig en ongeïnformeerd. Hoogopgeleiden komen tot dit denkbeeld doordat zij een dubbele hermeneutische kennisopvatting hebben. Zij interpreteren constant de al eerder geïnterpreteerde werkelijkheid van laagopgeleiden. Op die manier kunnen hoogopgeleiden voor zichzelf inzichtelijk maken hoe laagopgeleiden tot hun denkbeelden komen en voor zichzelf beargumenteren waarom zij laagopgeleiden ongeïnformeerd en angstig vinden.

Er is reden om te twijfelen aan de tolerante houding en denkbeelden van hoogopgeleiden. Hoogopgeleiden zijn weliswaar etnisch tolerant, maar toch echt minder tolerant als het aankomt op hun denkbeelden over laagopgeleiden. Bryson (1996) illustreert deze intolerantie

van hoogopgeleiden jegens laagopgeleiden aan de hand van hun muzieksmaak. 'The genres most disliked by tolerant people are those appreciated by people with the lowest levels of education. Therefore I suggest that cultural tolerance should not be conceptualized as an indiscriminate tendency to be nonexclusive, but as reordering of group boundaries that trades race for class' (Bryson, 1996:895).

Hoogopgeleiden hebben een tolerante muzieksmaak, zij houden van heel veel verschillende muziekgenres, maar genres die zij het minst appreciëren, zijn de genres waarvan het publiek het laagst is opgeleid. Bij de interpretatie van de onderzoeksresultaten kwam al naar voren dat de morele oordelen van hoogopgeleiden over laagopgeleiden een thema is dat latent aanwezig is. Hoogopgeleiden vinden laagopgeleiden bijvoorbeeld 'dom', 'kortzichtig' of 'on geïnformeerd'. Ook wanneer hen de vraag wordt voorgelegd wat zij vinden van volksmuziek- een genre dat favoriet is onder laagopgeleiden- benoemen hoogopgeleiden dat het niet van hun 'niveau' of 'kaliber' is en dat zij het simpele en kindeenvoudige muziek vinden.

Bryson (1996) en Bourdieu (De Jong, 1997) hebben laten zien hoogopgeleiden culturele smaak gebruiken om symbolische grenzen tussen henzelf en mensen waar zij een antipathie tegen hebben te versterken. De onderzoeksresultaten bevestigen dit. Smaak vormt dus een basis voor hoogopgeleiden om uit te sluiten (Bryson, 1996:884). Deze exclusie is voor hoogopgeleiden veel belangrijker dan voor laagopgeleiden. Bourdieu zegt dat hoogopgeleiden smaak inzetten om mensen uit andere 'klassen' op afstand te houden. Hoogopgeleiden hebben dus vooral een tolerante muzieksmaak als het gaat om etnisch gekleurde muziek.

Aan het eind van de interviews is hoogopgeleiden de vraag voorgelegd wat zij ervan zouden vinden als hun zoon/dochter met een laagopgeleide vriend(in) zou thuis komen. Laagopgeleiden is het omgekeerde gevraagd. De antwoorden die hoog- en laagopgeleiden op deze twee vragen geven valideren met de antwoorden die zijn gegeven op de vragen wat zij vinden van mensen met tegenovergestelde opvattingen. Er zijn dus geen wezenlijk andere bevindingen wanneer de termen hoog- en laagopgeleide concreet worden genoemd. Hoogopgeleide progressieve respondenten die culturele diversiteit niet afwijzen, hebben wel een intolerante houdingen als het om laagopgeleiden gaat en vice versa. Hoogopgeleiden geven aan dat zij geen 'vrienden' zullen worden met hun laagopgeleide burens, omdat hun denkbeelden en interesses waarschijnlijk te veel verschillen. Hoogopgeleiden geven aan veel hoogopgeleiden om zich heen te hebben. Laagopgeleiden voelen deze distinctie van hoogopgeleiden. Zij denken dat hun hoogopgeleide burens hen als 'dom' of klootjesvolk zullen zien. Leven hoog- en laagopgeleiden door de behoefte aan distantie van hoogopgeleiden misschien toch in twee werelden?

6. Discussie

In dit onderzoek zijn bepaalde thema's bewust vanuit een bepaald theoretisch perspectief besproken. Dit gekozen theoretische perspectief geeft- zoals bij elk onderzoek het geval is- kleur en inhoud aan de resultaten (Dom, 2005:72). Er is inzicht verschaft in de denkbeelden van hoog- en laagopgeleiden over elkaar. Dit is nog niet eerder onderzocht in kwalitatieve vorm en er zijn nog niet bestaande inzichten verschaft, waardoor het onderzoek een maatschappelijke relevantie heeft.

Als hoogopgeleide onderzoeker in spe, heb ik zelf de interviews met zowel hoogopgeleiden als laagopgeleiden uitgevoerd. De interviews met hoogopgeleiden duurden over het algemeen langer dan de interviews met laagopgeleiden en gaven veel meer informatie dan de interviews met laagopgeleiden. Hoogopgeleiden waren heel open naar mij als onderzoeker. Dit zou verklaard kunnen worden uit het feit dat ik ook hoogopgeleide ben.

Hoogopgeleiden praten makkelijker dan laagopgeleiden, dat is immers ook een feit. De interviews met laagopgeleiden leverden voldoende, maar minder bruikbare informatie op en duurden korter. Dit zou deels verklaard kunnen worden uit het feit dat laagopgeleiden niet helemaal eerlijk durven te zijn tegen een hoogopgeleide onderzoeker. Een suggestie voor vervolgonderzoek zou kunnen zijn om ‘undercover’ een bruine kroeg in een volkswijk binnen te gaan en een gesprek met de stamgasten aan te knopen over culturele thema’s, zonder dat diegene zijn/haar ware identiteit bloot geeft. Dit is bij voorkeur een tweegesprek, anders is er een reële kans dat er groepsgedrag- antwoorden worden gegeven. Wellicht levert dat heel andere of meer resultaten op.

Uit de onderzoeksresultaten is gebleken dat hoogopgeleiden- veel meer dan laagopgeleiden- de behoefte hebben om zich te distantiëren. Hoogopgeleiden creëren deze distantie door distinctie. Hoogopgeleiden verschillen niet alleen qua muzieksmaak van laagopgeleiden, maar ook qua opvattingen. Hoogopgeleiden hebben andere belangen dan laagopgeleiden. Bovens en Wille (2011) vragen zich af of hoog- en laagopgeleiden niet ook echt in twee verschillende werelden leven? Een andere wereld in sociaal, cultureel en fysiek opzicht. Bovens en Wille hebben al aan de hand van het politieke veld laten zien dat dit gedomineerd wordt door hoogopgeleiden. Vervolgonderzoek zou zich kunnen richten op hoe hoog- en laagopgeleiden elkaars werelden zien. Zien of ervaren zij ook twee verschillende werelden?

Literatuurlijst:

- Achterberg, P. & Waal, J. van der. (2006). Stille revolutie, contra-revolutie of cultureel conflict? Veranderingen in de politieke cultuur en hun invloed op het verband tussen klassenpositie en stemgedrag. *Res Publica*, XLVIII(4), 369-392.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social Critique of the Stratification of Taste*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bovens, M. & Wille, A. (2011). *Diplomademocratie. Over de spanning tussen meritocratie en democratie*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.
- Bryson, B. (1996). 'Anything But Heavy Metal': Symbolic Exclusion and Musical Dislikes. *American Sociological Review*, 61(5), 884-899.
- Dekker, P., Meer, T. van der., Schijns, P. & Steenvoorden, E. (2009). Crisis in aantocht? Verdiepingsstudie Continu Onderzoek Burgerperspectieven. Den- Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- Dom, L. (2005). Het nut van Giddens' structuratietheorie voor empirisch onderzoek in de sociale wetenschappen. *Mens & Maatschappij*, 80(1), 69-91.
- Eijck, K. van. (2001). Social Differentiation in Musical Taste Patterns. *Social Forces*, 79(3), 1163-1185.
- Elchardus, M. (2002). 'Onderwijs in de symbolische samenleving: Zijn individualisme en meritocratie nog zinvol?' *Sociologische Gids*, 49(3), 259-274.
- Flanagan, S. & Lee, A. (2003). The New Politics, Culture Wars, and the Authoritarian-Libertarian Value Change in Advanced Industrial Democracies. *Comparative Political Studies*, 36(3), 235-270.
- Flick, U. (2009). *An Introduction to Qualitative Research*. Los Angeles: Sage Publications.
- Gabbanesch, H. (1972). Authoritarianism as World View. *The American Journal of Sociology*, 77(5), 857-875.
- Koster, W. de., Achterberg, P., Houtman, D. & Waal, J. van der. (2010). Van God los. Post-Christelijk cultureel conflict in Nederland. *Sociologie*, 6(3), 27-49.
- Houtman, D. (2003). *Class and Politics in Contemporary Social Science. 'Marxism Lite and Its Blind Spot for Culture'*. New York: Aldine de Gruyter.
- Houtman, D. (2000). Een blinde vlek voor cultuur: Sociologen over cultureel conservatisme, klassen en moderniteit. Assen: Van Gorcum.
- Houtman, D., Achterberg, P., & Derks, A. (2008). *Farewell to the leftist working class*. New Brunswick, NJ: Transaction.
- Jong, M. de. (2007). *Grootmeester van de sociologie*. Amsterdam/Meppel: Boom.

Kemmers, R. (2010). 'Cornered in your own country' or 'enrichment of your whole life'? Higher and lower educated natives' positions on cultural diversity. *Rotterdam: Erasmus University*. Master thesis.

Manevska, K., Waal, J. van der., Achterberg, P., Houtman, D. & Koster, W. de. (2010). 'Sommigen zijn gelijk dan anderen'. Economische Egalitarisme en verzorgingsstaatchauvinisme in Nederland. *Sociologie*, 6(1), 3-25.

Peterson, R. & Kern, R. (1996). Changing Highbrow Taste: From Snob to Omnivore. *American Sociological Review*, 61(5), 900-907.

Rees, K. van. & Eijck, K. van. (2000). In woord en beeld: het tv-kijkgedrag van specifieke lezerstypen in 1975 en 1995. *Sociale Wetenschappen*, 43(3), 67-87.

Robinson, J. (1993) *Arts Participation in America: 1982-1992*. National Endowment for the arts.